

Cziráki Zsuzsanna

HABSBURG–OSZMÁN DIPLOMÁCIA A 17. SZÁZAD KÖZEPÉN

*Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai
(1647–1649)*¹

A kutatás háttere

Simon Reniger von Renningen Habsburg követ 1649 tavaszán érkezett meg állomáshelyére, az oszmán fővárosba, de — mint alább látni fogjuk — kiutazását két hosszú évnyi készülődés előzte meg. Az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, a vontatott követküldés magyarázata két helyen keresendő: egyfelől Konstantinápolyban, ahol Alexander Greiffenklau (1643–1648) rezidens² működése folytán a császári-királyi diplomácia addigi története egyik legmélyebb válságát élte át, illetve magában a harmincéves háború által megtépázott Habsburg Monarchiában. Emiatt Reniger kiválasztását is két irányból közelítem meg: egyfelől foglalkozom a konstantinápolyi követség állapotával az 1640-es évek derekán, másfelől vizsgálom a Habsburgok keleti diplomáciájának

¹ Tanulmányom az OTKA „Hétköznapiak és birodalmi politika a Köprülü-restauráció idején” (K 109070) projekt keretében készült. Az előkészületek során számos kollégámmal volt lehetőségem megvitatni a felmerülő érdekesebb kérdéseket és problémákat. Gondolatébresztő beszélgetéseink során sok hasznos tanáccsal láttak el a korszakra és a forrásanyagra vonatkozóan, amiért név szerint is szeretnék köszönetet mondani Fazekas Istvánnak, Kármán Gábornak, Oross Andrásnak és Papp Sándornak. Hasonlóképp köszönet illeti Arno Strohmeyert, aki a korajkori diplomáciai források kezelésére és közlésére vonatkozó értékes tapasztalatait osztotta meg velem, Domokos Györgynek pedig a Kriegsarchivban nyújtott segítségéért szeretném kifejezni hálámat.

² Az oszmán udvarba rendelt európai diplomaták hierarchiájában alapvetően három szint létezett: az egyszerű ügyvivő, az állandó követ (alacsonyabb és magasabb rangban) és a rendkívüli követ. Az alacsonyabb rangú állandó portai követet rezidensnek nevezték, a rendkívüli követet megbízatása jelentőségétől függően internunciusnak, oratornak vagy Großbotschafternek („főkövetnek”), jöllehet a forrásokban korántsem konzekvens e fogalmak használata. Az európaiak konstantinápolyi diplomáciájának mérföldköveiről és a terminológiai problémáról bővebben l.: *Papp Sándor*: Török szövettség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez. Budapest 2014. 221. *Hiller István*: A Habsburgok török diplomáciája a 17. század első felében. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Budapest 2002. 215–227.; *Charles Howard Carter*: The Ambassadors of Early Modern Europe: Pattern of Diplomatic Representation in the Early Seventeenth Century. In: *From the Renaissance to the Counter-Reformation. Essays in honour of Garret Mattingly*. London 1966, 268–295.; *Bertold Spuler*: Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad. In: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen. Zeitschrift des Osteuropa Instituts Breslau. Neue Folge* 11. (1935: 3–4. sz.), 53–115, 171–222.; *Kerekes Dóra*: Diplomatak és kémek Konstantinápolyban. L'Harmattan Kiadó 2010.

bécsi háttérintézményeit és fontosabb szereplőit. Simon Reniger személyével eddig csupán két nagyobb lélegzetvételi munka foglalkozott: Alois Veltzé 1900-ban publikálta az 1665-ben leközönte és 1666-ban hazatért rezidens végjelentését (*Finalrelation*),³ illetve 1984-ben egy disszertáció dolgozta fel Reniger teljes konstantinápolyi szolgálati idejét.⁴ Az elsőként említett forrásközlés jól hasznosítható az eseménytörténeti folyamatok megértéséhez. Edeltraud Artens-Löckmann értekezése inkább a Habsburg és Oszmán Birodalom közötti kapcsolattörténet szempontjából vizsgálja Reniger működését, eredményeit azonban már jócskán túlhaladták a dolgozat megszületése óta eltelt három évtized kutatása. A rezidens kiválasztására vonatkozóan mindkét munka sajnos csak egy-két apró információ erejéig szolgáltat adatokat. Hasznosabbnak bizonyult Peter Meienberger munkája, aki bár egy korábbi rezidens, Johann Rudolf Schmid pályájával foglalkozott, annak Renigerhez fűződő kapcsolata folytán fontos információkat közölt a követség kezdetére és működési kereteire vonatkozóan.⁵

A gyér irodalmi adatok fényében kézenfekvő, hogy a téma vizsgálata során tanulmányomban a még jórészt kiaknázatlan levéltári forrásoknak jutott a legnagyobb szerep. Eredményeim így a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött, a Reniger-jelentéseket is magába foglaló Turcica iratgyűjtemény,⁶ az Udvari Kamara levéltára irataira (Finanz- und Hofkammerarchiv),⁷ illetve a Kriegsarchivban található Hofkriegsrat protokollumokra és az „Alte Feldakten” gyűjteményre támaszkodnak.⁸ A korábbiakhoz képest nagyobb figyelmet fordítottam a nagy mennyiségben rendelkezésre álló kamarai forrásokra, amelyek Reniger kinevezési körülményeinek tisztázásában különös jelentőséggel bírnak.⁹

A Habsburg Monarchia keleti diplomáciájának bécsi háttérintézményei a 17. század derekán

Közismert, hogy a tizenöt éves háborút követően jól érzékelhető változások következtek be a Habsburg-török kapcsolatrendszer alakulásában: a koráb-

³ Alois Veltzé: Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Simon Reniger. In: *Mittelungen des k.u.k. Kriegsarchivs* 12 (1900) 59–151.

⁴ Edeltraud Artens-Löckmann: Simon Renigers Residentschaft in Konstantinopel 1649–1665. Beiträge zu den österreichisch-türkischen Beziehungen in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts. (doktori disszertáció, kézirat) Wien 1984.

⁵ Peter Meienberger: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel 1629–1643. (Geist und Werk der Zeiten 37.) Bern–Frankfurt 1973.

⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen, Türkei I. (a továbbiakban: ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I.)

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (a továbbiakban: ÖStA AVA FHKA HFU); ÖStA AVA FHKA Hoffinanz Österreich (HFÖ); ÖStA AVA FHKA Reichsakten (RA).

⁸ ÖStA Kriegsarchiv (KA), Wiener Hofkriegsrat, Protokollbücher; ÖStA KA, Alte Feldakten (AFA).

⁹ A gazdasági források diplomáciatörténetben elfoglalt jelentőségére utóbb Harriet Rudolph hívta fel a figyelmet. Vö.: *Harriet Rudolph: Ökonomische Grundlagen der habsburgisch-osmanischen Diplomatie im 16. und im beginnenden 17. Jahrhundert*. In: *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Neuzeit*. Szerk. Arno Strohmeyer – Norbert Spannenberger. Stuttgart 2013. 239–263.

bi, Konstantinápoly erőfölényét érzékeltető viszonyt a zsitvatoroki béke (1606) után felváltotta a paritás alapú diplomácia a két nagyhatalom között.¹⁰ A mindkét oldalról kifejezett békeszándék dacára megvitatni való bőven akadt a hosszú háborút lezáró évtizedekben is: a szultánnak fizetett ajándék kérdése, a Habsburg uralkodó titulációja, a béke érvényességi periódusa, a két uralkodó rangját és kapcsolatát tükröző ceremonális keretek meghatározása, hovatovább az örökös határproblémák csak néhány azok közül a témák közül, melyek újra és újra előkerültek a zsitvatoroki béke periodikus megújítását kísérő Habsburg-török érintkezésben, bőséges alkalmat szolgáltatva a diplomáciai személyzetnek a munkálkodásra.¹¹

Hogy a sorozatos nézeteltérések mégsem vezettek komolyabb összetűzéshez egészen a hatvanas évek elejéig, az leginkább a két állam másfelé irányuló katonai lekötöttségével és nehezen leküzdhető belső problémáival hozható összefüggésbe – utóbbira vonatkozóan szembeszökőek a súlyos pénzügyi nehézségek, melyek mindkét birodalmat mélyen érintették. A harmincéves háború kirobbanását követően a Habsburgok katonai és gazdasági erejét a nyugati hadszínterek kötötték le. A kelet és nyugat irányában egyaránt közvetlenül érintett közép-európai Habsburg ág nyilvánvaló érdeke az volt tehát, hogy a nyugati hadviselés fenntarthatósága érdekében biztosítsa hátát keleti riválisa felé.¹² Az Oszmán Birodalom számára a továbbra is háborús tűzfészkeknek számító Perzsia már önmagában is épp elég nehézséget támasztott, a helyzetet pedig csak súlyosbította a birodalom vezetésében IV. Murád szultán (1623–1640) halálát követően elharapódzó belső válság. A 17. század derekának legjelentősebb oszmán részvételű konfliktusában, a krétai háborúban (1645–1669) a Porta már egy külső és belső tényezőktől legyengített hatalomként vett részt, a katasztrofát pedig csak Köprülü Mehmed nagyvezír beavatkozása akadályozta meg.¹³

A 16. századhoz képest jelentősen megváltozott környezetben épült ki az a professzionális diplomáciai szervezet, amely a tizenöt éves háború által megszakított konstantinápolyi Habsburg diplomáciai jelenlét szerves folytatása lett, és amely a birodalmi külügyben illetékes szervek — a Titkos Tanács és a Haditanács — korábbi tapasztalataira és intézményi hátterére épített, kereteit és feladatait tekintve azonban sok újdonsággal kiegészülve igazgatta a Habs-

¹⁰ *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 15., 23.

¹¹ *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 16–34.; *Hiller I.*: Palatin Nikolaus Esterházy i. m. 33–35., 62–69.

¹² *Lothar Höbelt*: Ferdinand III. (1608–1657) Friedenskaiser wider Willen. Graz 2008.; *Mark Hengerer*: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657) Eine Biographie. Wien–Köln–Weimar 2013. 260–277.; *R. J. W. Evans*: The Making of the Habsburg Monarchy. Oxford 1979. 275–310.; *Hiller I.*: Palatin Nikolaus Esterházy i. m. 33–35.

¹³ *Ekkehardt Eickhoff*: Venedig, Wien und die Osmanen. Umbruch in Südosteuropa 1645–1700. München 1970. 216–228.; *Joseph von Hammer*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Band. 3. Pest 1835. 13–390.; *Johann Wilhelm Zinkeisen*: Geschichte des osmanischen Staates in Europa. Vierter Theil. Gotha 1856.; Az 1606–1663 közötti békeéveket a nyugat-európai szakirodalomban fel-felbukkanó terminológia alapján manapság a „Habsburg-oszmán barátság” korszakaként is szokás értelmezni. Vö.: *Arno Strohmeier*: Die Habsburgisch-osmanische Freundschaft. In: Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Neuzeit. Szerk. Arno Strohmeier – Norbert Spannenberger. Stuttgart 2013. 223–238.

burg Monarchia keleti ügyeit.¹⁴ De hogyan is nézett ki ez a rendszer a tanulmány szempontjából elsősorban érdekes 1640-es években? Vajon hol és hogyan születtek meg ekkoriban a török politikát meghatározó döntések, és kik voltak azok a kulcsfigurák, akik mozgatták a keleti diplomácia szálait? Elsőként ezekre a kérdésekre keresem a választ annak érdekében, hogy közelebb kerüljünk a Simon Reniger kinevezése hátterében felfejthető döntési mechanizmusokhoz.

A 16. század derekára kialakuló Habsburg kormányzati szervek között az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) lett az, amelynek feladatköre a szinte vég nélküli török háború hozományaként kiterjedt a keleti kapcsolatokra is.¹⁵ A kollegiális alapon működő, az aktuális kérdéseket rendszeres üléseken megvitató és véleményező központi testület korszakonként eltérő számú haditanácsosból (*Hofkriegsräte*) és a Haditanács elnökéből (*Hofkriegsratspräsident*), illetve alelnökéből (*Hofkriegsratvizepräsident*) állt, a megvitatott ügyekről audiencián referáltak az uralkodónak, ahol a végső döntés megszületett.¹⁶ Más kormányzati szervekhez hasonlóan a tanácsosok munkáját képzett és tapasztalt munkatársak, titkárok, fogalmazók, írnokok, tolmácsok, futárok segítették.¹⁷

A 17. század második évtizedében a Haditanácson belül viszonylag jól elkülönülő egységként jött létre azon személyek köre, akik már kifejezetten a keleti diplomácia irányító és adminisztratív feladataiban voltak illetékesek.¹⁸ Mindebben nemcsak a Zsitvatorok után átalakuló Habsburg-török viszony támasztotta újabb kihívások játszottak szerepet, hanem a Habsburg központi kormányzat bizonyos fokú átstrukturálódása is. II. Mátyás császár uralkodása idején (1608–1619) a „török veszély” mindvégig napirenden volt: az 1615-ig nyitott kérdésnek számító zsitvatoroki béke és a Bethlen Gábort fejedelemségre segítő, jelentős török haderő erdélyi akciója sokakban azt a benyomást keltette, hogy küszöbön áll egy újabb nagy háború az Oszmán Birodalom ellen. A háborús párt elszánt szószólója Melchior Khlesl bécsi püspök volt, a birodalom integritásának és a dinasztia autoritásának mindenre kész védelmezője. Khlesl II. Mátyás legteljesebb bizalmát élvezte, és mint a legfőbb tanácsadó szerv, a Titkos Tanács (*Geheimer Rat*) elnöke, komoly befolyással bírt az ügyintézésre. A 16. században legnagyobb hatalmi súllyal működő testület II. Rudolf (1576–1608/12) utolsó éveiben már a felbomlás határára sodródott, ám Khlesl határozott fellépésének és személyes tekintélyének köszönhetően ismét a birodalmi döntéshozatal legsúlyosabb fórumává vált.¹⁹ Mivel Khlesl kiemelt figyelmet szentelt a török ügyeknek, elkerülhetlenné vált a hatásköri összeütközés

¹⁴ Hiller I.: A Habsburgok török diplomáciája i. m. 215–227.

¹⁵ A Haditanács feladatkörében végül 1610 körül rögzült a konstantinápolyi diplomácia. Vö. Fazekas István: Magyar javaslatok a konstantinápolyi követ személyére 1572-ből. In: Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. Szerk. Oborni Teréz – Krász Lilla. ELTE Eötvös Kiadó 2009. 212. old. 4. jegyz.; Oskar Regele: Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848. Wien 1949. 16.

¹⁶ A vizsgált időszak Haditanács-elnökei: Heinrich Schlick zu Bassano und Weisskirchen (1632–1649) és Wenzel Eusebius Fürst Lobkowitz, Herzog von Sagan (1650–1665), aki ezzel egy időben a Titkos Tanács elnöki tisztét is betöltötte. Vö. Regele, O.: Der österreichische Hofkriegsrat i. m. 74.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Hiller I.: A Habsburgok török diplomáciája i. m. 223.

¹⁹ Frederick Henry Schwarz: The Imperial Privy Council in the seventeenth century. Harvard–Cambridge 1943. 60–64.

a Haditanáccsal. A keleti referensek fölött diszponáló, kritikus szemléletű Hans von Mollart (1610–1619) haditanácsi elnök maga is számtalanszor keveredett vitába a valóságtól olykor fölöttébb elrugaskodott elképzeléseket valló, különvéleményt pedig alig-alig toleráló Khleslrel. A feszült helyzetnek a bíboros 1618-ban bekövetkezett erőszakos eltávolítása vetett véget. Ezt követően a török ügyek irányítása ismét a Haditanács, illetve annak keleti szakértői kezébe került, akik néhány év leforgása alatt a korábbi kezdeményezések alapján továbbvitték és a korszak igényeinek többé-kevésbé megfelelő szintre fejlesztették a keleti diplomácia szervezeti és infrastrukturális kereteit.²⁰ Mindebben nagy szerepe volt a század második évtizedében felbukkanó diplomata-hivatalnok egyéniségeknek, különösen a keleti nyelvek főtolmácsának, a befolyásos Michel D’Asquiernek.²¹

A Haditanács keleti részlegének mikro környezetében hosszú ideig D’Asquier volt az úr, aki meg is tett mindent annak érdekében, hogy vezető pozíciója csorbíthatatlan maradjon.²² Legfontosabb szövetségese a gyámkodása alatt felemelkedő, 1629–1643 között konstantinápolyi rezidensi feladatkörben alkalmazott Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn volt, aki Bécsbe visszatérve tulajdonképpen D’Asquier szövetségeseként tevékenykedett tovább a keleti diplomácia szakterületén. A többnyire sifírozott formában beérkező, szokás szerint az uralkodónak címzett hivatalos konstantinápolyi jelentéseket a titkárok elsőként az ő asztalukra tették le, de maguk is folytattak önálló levelezést a rezidenssel és más hírforrásokkal, széleskörű nyelvtudásuknak köszönhetően pedig, ha szükséges volt, tolmácsként is tevékenykedtek. Hosszú szolgálati idejük folytán nekik volt a legnagyobb rálátásuk a folyamatban lévő ügyekre. A diplomáciai személyzetet tekintve befolyáskörükbe tartozott az uralkodó állandó portái követe (vagyis *rezidense*) és annak teljes konstantinápolyi személyzete a tolmácsoktól az informátorokig, a Habsburgok budai ágense, a Bécs-Konstantinápoly útvonalon tevékenykedő futárok, valamint a beszerített ügynököket tömörítő Titkos Levelezők hálózata. Valójában Schmid és D’Asquier nélkülözhetetlen láncszemként foghatók fel az irányító Haditanács és a „terepeken” működő ügynökök között, akik értelmező és szervező közreműködése nélkül működőképes keleti diplomácia aligha lett volna elképzelhető. Ráadásul Schmid az 1650-es évektől láthatóan még patrónusánál is tovább emelkedett a ranglét-

²⁰ Uo.; Részletesen a Khlesl-korszakról l.: *Rudolf Neck*: Österreichs Türkenpolitik unter Melchior Khlesl. (Doktori disszertáció.) Wien 1948.; *Almási Gábor*: Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában. In: Bethlen Gábor és Európa. Szerk. Kármán Gábor – Kees Teszelszky. Budapest 2013.; *Cziráki Zsuzsanna*: Erdély szerepe Melchior Khlesl fennmaradt írásos véleményeiben 1611–1616 között. In: Bethlen Gábor és Európa. Szerk. Kármán Gábor – Kees Teszelszky. Budapest 2013. 75–100.; *Uő*: Szemelvények Melchior Khlesl és a bécsi Titkos Tanács 1611 és 1613 között keletkezett, erdélyi vonatkozású írásos véleményeiből. Levéltári közlemények 83. (2012) 319–369.

²¹ *Hiller I.*: A Habsburgok török diplomáciája i. m. 221–222.; *Hiller I.*: A tolmácsper. A bécsi Haditanács és a Habsburgok tolmácsai a 17. század első felében. Történelmi Szemle 33. (1991: 3–4. sz.) 203–214.; *Alastair Hamilton*: Michel D’Asquier, Imperial Interpreter and Bibliophile. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 72. (2009) 237–241.; *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 80–82.

²² D’Asquier ambíciójáról és eszköztáráról l.: *Hiller, I.*: A tolmácsper i. m.

rán, mi több, a török és az ezzel összefüggő kérdésekben az erdélyi diplomácia vonalán a Habsburgok első számú szakembere lett. D'Asquier és Schmid ideje az 1663–64-es háborús esztendőkhöz járt le: D'Asquier meghalt, az idős Schmid pedig áthelyezését kérte, mivel — saját megfogalmazása szerint — új időszak kezdődött a Habsburg-török kapcsolatok történetében, melyben már sokkal inkább a katonaké, semmint a képzett diplomatáké volt a szerep.²³

Az Udvari Haditanács mellett szót érdemel egy másik hivatal, az Udvari Kamara is (*Hofkammer*), amely számtalan más feladata között a birodalmi diplomácia pénzügyi hátterét volt hivatott biztosítani. Az Udvari Kamara egyfajta központi pénzügyi és gazdasági hivatalként működött, mely — kissé leegyszerűsítve — a bevételek és kiadások tervezéséért és adminisztrációjáért volt felelős. Az Udvari Haditanácshoz hasonlóan olyan szakhatóság volt, amely az alárendelt regionális hivatalok révén a sokszínű birodalom valamennyi régiójára kiterjesztette hatáskörét. A Haditanácshoz hasonlóan az Udvari Kamara is kollegiális alapon működött, élén a kamarai elnök (*Hofkammerpräsident*), illetve annak helyettese (*Hofkammervizepräsident*) állt, az aktuális ügyekről a végső döntés jogát kézben tartó uralkodónak referáltak.²⁴

E tanulmány szempontjából a legfontosabb kérdés az, hogyan rajzolódik ki a Haditanács és az Udvari Kamara együttműködése a konstantinápolyi állandó követ kinevezését, az ottani Habsburg képviselőt finanszírozását illetően. Mint minden kormány szerv, az Udvari Kamara az uralkodó utasítására látta el feladatait. A keleti diplomáciához kötődő pénzügyi kérdésekben emellett a Haditanáccsal is érintkezésben állt – ez a kapcsolat jellegét tekintve leginkább az információs szolgáltatásra terjedt ki. A Kamara tanácsülésein (*Session*) vitatta meg a teendőket, felelőst jelölt ki, illetve további részfeladatokra bontotta a beérkezett megkereséseket és továbbította azokat az alárendelt hivatalok felé. Az 1640-es évek követtségi pénzeinek kezelésében az egyik fontos szerv a konkrét kifizetéseket elindító Udvari Pénztár (*Hofzahlamt*) volt, ahol a megítélt összegek utalványozása történt. Mivel a keleti ügyek a Haditanács hatáskörébe tartoztak, gyakran a kifizetések is a hadi kiadásokat adminisztráló Udvari Hadipénztárnál (*Hofkriegszahlamt*) lettek kiutalva.²⁵ További fontos szerv volt az Udvari Számvevőség (*Hofbuchhalterei*), mely a könyvelésért felelt. A forrásokban gyakran szerepel az Alsó-ausztriai Számvevőség (*Niederösterreichische Buchhalterei*), amely az 1635 előtt keletkezett tartományi kiadások nyilvántar-

²³ Uo.; *Meienberg, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m., különösen 131–135.; *Hiller, I.*: A Habsburgok török diplomáciája i. m. 216.

²⁴ *Peter Rauscher*: Habsburgische Finanzbehörden und ihr schriftlicher Ordnungsbedarf im 16. und 17. Jahrhundert. In: *Ordnung durch Tinte und Feder? Genese und Wirkung von Instruktionen im zeitlichen Längsschnitt vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert.* Szerk. Anita Hipfinger et al. Wien–München, 2012. 167.; *Hansdieter Körbl*: Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I. Wien–München 2009. 13–14., 73–86.; *Oross András*: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság közigazgatása a 16–17. században. In: *Mozaikok a Magyar Királyság 16–17. századi történelméből.* Szerk.: Horváth Adrienn – Bagi Zoltán Péter. Históriaantik Könyvesház 2012. 9–34.

²⁵ Vö. A császár mellett szolgálatot teljesítő haditanácsosok kérése a Bécsben maradt haditanácsosokhoz, melyben a Greiffenklau-követségre vonatkozó kifizetésekről kérnek tájékoztatást az Udvari Pénztár és a Hadipénztár részéről. Pozsony, 1647. május 31. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 356.

tója volt.²⁶ Külön is érdemes kiemelni a Magyar Kamara szerepvállalását a keleti diplomácia finanszírozásában, hiszen a konstantinápolyi állandó követ illetményét és a kirendeltséghez tartozó egyéb kiadásokat általában az igazgatása alá tartozó pénzforrásokból, leggyakrabban magyarországi vámszedőhelyek (a magyaróvári, nedelici, pozsonyi főharmincadok) vagy a bányavárosok jövedelméből fedezték.²⁷ Amennyiben véleményt, kimutatást vagy egyéb választ kértek az említett hivataloktól, azok nem ritkán csak hosszabb idő elteltével érkeztek be. Ezek után a válaszokat újabb tanácsulésen összegezték, az eredményről pedig referáltak a Haditanácsnak és az uralkodónak. Mivel a Kamara csupán kisebb jelentőségű ügyekben intézkedhetett saját hatásköréből, mindezek után általában várták az újabb utasítást.²⁸

A konstantinápolyi követség dolgában jellemzően kétféle megkeresés érkezett a Kamarához. Egyfelől a Haditanács részéről információt kértek a korábbi kifizetésekkel kapcsolatban – ez leggyakrabban a rezidens és munkatársai illetményére vonatkozott. A kiutalások követése azért volt fontos, mert a rendszertelen kifizetések közepette így hosszabb-rövidebb keresgélés árán mégis csak kideríthető volt, hogy van-e túlfizetés vagy hiány egy adott személy juttatásaiban. Ezen felül egy új alkalmazott szolgálatba lépése során elődei fizetési jegyzéke jelentette a tárgyalási alapot a jelölttel. Másfelől nagyobb és összetettebb feladatkör volt a követség finanszírozásához szükséges források felkutatása, illetve a megítélt összegek folyósítása. Az Udvari Kamara már említett feladatellátási nehézségei folytán az ügymenet általában meglehetősen döcögős volt. Mindezt csak tetézte a Habsburg Monarchia krónikus pénzhiánya, mely a harmincéves háború utolsó éveiben a végsőkéig fokozódott és nem szűnt meg a békekötés után sem.²⁹ Mindezek a körülmények meglehetősen lassították a döntéshozatalt, és egy esetleges konstantinápolyi vészhelyzet esetén elvárható gyors beavatkozást pedig szinte teljesen lehetetlenné tettek.

²⁶ Az alsó-ausztriai tartományi kamarai igazgatást és alárendelt szerveit 1635-ben beolvasztották az Udvari Kamarába, de névleg még sokáig megőrizték különállásukat. Vö. *Thomas Fellner – Heinrich Kretschmayr*: Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt.: Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). Bd. 1. Geschichtliche Übersicht. Wien 1907. 85.; Az Udvari Pénztár nyilvántartásaival kapcsolatban l. még: *Mark Hengerer*: Die Abrechnungsbücher des Hofzahlmeisters (1542–1714) und die Zahlamtsbücher (1542–1825) im Wiener Hofkammerarchiv. In: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Szerk. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer. Wien–München 2004. 128–143.

²⁷ Többek között l.: III. Ferdinánd utasítása a Magyar Kamarának a konstantinápolyi állandó követ illetményének folyósítására vonatkozóan. Bécs, 1647. március 1. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 411. (r. Nr. 176.) Kv. März 1647. fol. 2., 6.; Natale di Paulo és Martin Ziegler folyamodványai elmaradt fizetségük tárgyában a Magyar Kamarához és III. Ferdinánd köthető rendelkezés a kifizetésről. Bécs, 1650. március 24. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 425. (r. Nr. 182.) Kv. März 1650. fol. 193–199.; III. Ferdinánd döntése Joseph Barbato Magyar Kamarára terhelt fizetéséről. Bécs, 1650. április 30. Uo. Kt. 425. (r. Nr. 182.) Kv. April 1650. fol. 130–133.

²⁸ Bővebben az említett hivatalokról: *Körbl, H.*: Die Hofkammer i. m. 52–53., 73–86., 95–105.; *Fellner, Th. – Kretschmayr, H.*: Die österreichische Zentralverwaltung i. m. passim; *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 78–81.; *Kenyeres István*: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az Udvari Pénztár és hadi fizetómesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. Levéltári közlemények 78. (2007: 2. sz.) 85–138.

²⁹ *Hengerer, M.*: Kaiser Ferdinand III. i. m., 211–216.; *Körbl, H.*: Die Hofkammer i. m. 40.

A konstantinápolyi Habsburg követség az 1640-es évek második felében

A létrejöttétől fogva hányatott sorsú konstantinápolyi Habsburg diplomáciai kirendeltség az 1640-es évek derekára újfent szorongatott helyzetbe került. A követség mindennapi működését akadályozó, szokásosnak mondható ellátási problémákat tovább súlyosbította a krétai háború kitörése 1645 júniusában.³⁰ A velencei tengeri győzelmeket követő, meg-megújuló keresztényellenes hangulat már önmagában is kedvezőtlen légkört teremtett az oszmán fővárosban nemcsak közvetlenül a velencei, hanem a többi európai diplomáciai képviselőteken is. A hangulat érezhető romlása még a Habsburg követséget is nyugtalanította, jóllehet a két uralkodó a közöttük fennálló béke kölcsönös tiszteletben tartását szorgalmazta.³¹

A háború kitörése azonban további kellemetlen következményekkel is járt. Ebben az időszakban a Bécs-Konstantinápoly érintkezés legfőbb útvonala a velencei volt, így a Velencét körülvevő háborús bizonytalanság nemcsak a hír-áramlást akadályozta, hanem a követség pénzellátása elé is újabb és újabb akadályokat gördített.³² Egy 1648 elejére összeállított kamarai kimutatásban pontos számadatok szemléltetik a követ előtt tornyosuló pénzügyi nehézségeket: Alexander von Greiffenklau zu Vollrads rezidens (1643–1648) ötesztendő szolgálati idejében saját ellátására és a levelezésre 29250 forintra tarthatott igényt, ám 1648 februárjáig ebből csupán 18900 forintot kapott kézhez, tehát a teljes illetmény alig 65 százalékát.³³ A követség a kieső 10350 forint hiányt egyéb forrásból volt kénytelen pótolni – magyarán kölcsönök felvételére kényszerült.³⁴ A diplomáciai képviselőhöz kötődő további személyek ellátása is igen csak akadozott: a tolmácsnak megítélt évi 500 birodalmi tallért (750 rajnai forint) a kimutatás időpontjához képest két éve, a nyelvtanulás céljából 1645-ben kiküldött négy tolmácsstanonc megélhetési költségeit (élelemre 150 forint, ruházkodásra 50 forint évente) egyáltalán nem fizették.³⁵ Számukra sem maradt más megoldás tehát, mint kölcsönökhöz folyamodni. Mivel azonban sem ők, sem pedig

³⁰ *Eickhoff, E.*: Venedig, Wien und die Osmanen i. m. 27–35.

³¹ Uo.; A Habsburg rezidens maga is beszámolt a fellángoló keresztényellenességről, vö. Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1645. augusztus 24. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 119. Kv. 1. fol. 312–323.; Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1645. december 22. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 119. Kv. 1. 425–441.

³² Alexander Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1645. július 21. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 119. Kv. 1. fol. 292. Vö.: *Hiller, I.*: A Habsburgok török diplomáciája i. m. 220.; A velencei posta beszűkülése közvetve ahhoz is hozzájárult, hogy a Haditanács elrendelte a széthullott Titkos Levelezők (*geheime Korrespondenz*) hálózatának újjászervezését, mely Simon Reniger rezidenssége alatt meg is valósult. Vö.: Haditanácsi vélemény III. Ferdinándnak. Pozsony, 1646. november 27. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 264–265.

³³ Ez egybecseng Peter Meienberger Johann Rudolf Schmid követségi idejére vonatkozó számításával, mely szerint Schmid a szolgálatáért járó összegnek csak körülbelül kétharmadát kapta kézhez. E tekintetben Greiffenklau tehát nem volt rosszabb helyzetben, mint elődje. Vö. *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 79.

³⁴ Kamarai jelentés az Alexander von Greiffenklaunak kiutalt összegekről. Bécs, 1648. február 12. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 381–382.

³⁵ Uo.

munkaadójuk nem tudott törleszteni, gyakori vendégek voltak az adósok börtönében.³⁶

Láthatóan problémát jelentett Alexander von Greiffenklau rezidens személye is. Schmid egy későbbi kommentárjából tudjuk, hogy Greiffenklaut már kinevezése pillanatában sem tartotta alkalmasnak az állandó követi feladatok ellátására.³⁷ Elszórt adatok alapján úgy tűnik, másnak is voltak aggályai a rezidenssel szemben. Az 1645 nyarán kelt követségi levelezés alapján Greiffenklau az 1644–45 folyamán internunciusi feladatot ellátó Czernín gróffal³⁸ például kifejezetten rossz viszonyban volt, további kutatásokra vár azonban annak kiderítése, pontosan mi állhatott a kölcsönös ellenszenv háttérében.

A lehetetlen pénzügyi helyzet és a háttérben zajló rivalizálás mellett volt még egy merőben szokatlan körülmény, amely tovább árnyalja Greiffenklau konstantinápolyi szereplését. A töredékes adatok alapján úgy tűnik, hogy a rezidens nemcsak egyszerűen uzsorahitelek csapdájába esett, hanem még egy gyilkosságba is belekeveredett. A kölcsönök szövevényes hálójában két személy érdemes külön figyelemre. Don Juan de Menesses, a spanyol érdekeket is sértő hírhedt szélhámós³⁹ és mellette Salih pasa nagyvezír⁴⁰, aki maga is nagyobb összeget hitelezett a rezidensnek. Menesses személyével és a Habsburg diplomácia vele kapcsolatos félelmeivel egy másik tanulmányban szeretnék foglalkozni, így itt csupán az események megértéséhez nélkülözhetetlen információkat emelem ki. A Konstantinápolyban váratlanul felbukkanó Menesses magát spanyol követnek adta ki és a nagyvezírral folytatott tárgyalásokat arra vonatkozóan, hogyan is lehetne pozíciókat szerezni az amerikai nemesfémhányak körül. Greiffenklau informátorai révén pontosan értesült mindenről, amit a spanyol a Portának ajánlott, és rögvést tájékoztatta Bécsset, illetve az ottani spanyol követet. Bár nem tudták ellenőrizni, vajon igaz-e, amit a kalandor állított, a bécsi spanyol követ tudtával és beleegyezésével Greiffenklaut mégis arra utasították, szabaduljon meg Menessestől. A történetekről Nicusio Panaiotti,⁴¹ a re-

³⁶ Uo.; Simon Khießling udvari fizetőmester kimutatása Alexander von Greiffenklau kiutalt illetményeiről. Bécs, 1647. november 29. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 379–380.; Francesco Naone futár és tolmácstanonc beadványai Franz Ulrich Kollowrat kamarai elnöknek és III. Ferdinándnak elmaradt fizetése tárgyában. É. n., h. n. (legkésőbb 1648. január) Uo. fol. 369–370. és 371–372.; Nicusio Panaiotti levelei Johann Dietznek. Konstantinápoly, 1647. december 5., 7. Uo. fol. 365–366. és fol. 367–368.

³⁷ Johann Rudolf Schmid Heinrich Schlicknek. Bécs, 1648. július 20. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 158–161.

³⁸ Hermann Czernín von und zu Chudenitz (1576–1651) 1644–1645 folyamán III. Ferdinánd internunciusa a Portán. Vö. *Hermann Czernin: Zweite Gesandtschaftsreise des Grafen Hermann Czernin von Chudenic nach Constantinopel im Jahre 1644.* Neuhaus 1879.

³⁹ Greiffenklau és Don Juan de Menesses kapcsolatáról, illetve a gyilkosságról részletesen beszámol Nicusio Panaiotti követségi tolmács, l.: Panaiotti jelentése Don Juan de Menesses haláláról. Konstantinápoly, 1647. május 6. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 49/3–4.

⁴⁰ Salih pasa: 1645–1647 között nagyvezír.

⁴¹ Nicusio Panaiotti (görögösen Nikúsziosz Panajótisz) fanarióta származású polihisztor tolmács hosszú és fordulatos életpályájáról bővebben l.: *Damien Janos: Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos: The Rise of the Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Ottoman Administration in the Second Half of the Seventeenth Century.* In: *Archivum Ottomanicum* 23.

zidens tolmácsa részletesen beszámolt a Haditanácsnak, aki a jelek szerint maga is szemtanúja volt a Greiffenklau házában végrehajtott gyilkosságnak, jóllehet a spanyollal nem ő, hanem kollégája, Natale di Paulo végzett. Szerencsétlenségükre egy szemfüles szolga észrevette és feljelentette őket a galatai kádinál, így kiszáratva valamennyien rács mögé kerültek. Panaiotti — újabb kölcsönök felvételével és családjá anyagi segítségére támaszkodva — hiába próbálkozott a hatóság lefizetésével, az ügy a nagyvezír elé került és azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy nemzetközi botránnyá dagad. Mivel a különösen pénzéhesnek tartott nagyvezír Greiffenklau megmentését váltságdíjhoz kötötte, amit persze ismét csak kölcsönökből tudtak fedezni, Panaiotti megfogalmazása szerint a „bajok labirintusába” keveredtek.⁴²

A Haditanácsban eközben mit sem sejtettek a konstantinápolyi fejleményekről.⁴³ Az első komolyabb vészjelzés 1647. január 12-én érkezett Johann Dietz császári futártól, aki ekkor a konstantinápolyi diplomáciai gépezet egyik legmegbízhatóbb láncszemének számított. A Portáról hazafelé tartó Dietz Budáról bizalmas üzenetet továbbított Heinrich Schlick haditanácsi elnöknek. Beszámolt arról, hogy indulása előtt a nagyvezír feltartóztatta és „gonosz híreket mesélt” a rezidensről, a futár lelkére kötve, szigorúan tartsa titokban az információkat. A nagyvezír arról tájékoztatta, hogy Greiffenklau konstantinápolyi házában meggyilkolt „két velencei renegátot”, testüket pedig elásta az istállóban.⁴⁴ Az nem volt számára világos, hogyan szereztek tudomást erről a törökök, de végül megtalálták a holttestet, Greiffenklaut pedig gyilkosság gyanúja miatt börtönbe vetették. Dietz elmondása alapján a nagyvezír maga is tanácstalan volt, hogy a továbbiakban mihez is kezdjen a bajba jutott rezidenssel, ezért fordult a futárhoz, tájékoztassa az udvart a történetekről és találjanak valamilyen diszkrét, de gyors megoldást a helyzetre. Dietz levelében nem rejtette véka alá megdöbbenését, mert bár egyik kollégájától már hallott „a jó rezidens úr” gyanús ügyleteiről, erre azért mégsem számított.⁴⁵ Hasonló tartalmú egy címzés és aláírás nélküli jelentés a következő napról (1647. január 13.), ugyancsak Budáról címezve. Ebben az ismeretlen levélíró — bizonyára ismét csak Dietzről van szó — arról számolt be, hogy a budai pasa tapintatosan érdeklődött, van-e már valami hír Greiffenklauról. A látszólagos titoktartás ellenére a pasa — külön-

(2005–2006) 177–196.; *Gunnar Hering*: Panagiotis Nikousios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel. In: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 44. (1994) 143–178.

⁴² Panaiotti jelentése Don Juan de Menesses haláláról. Konstantinápoly, 1647. május 6. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 49/3–4.; *Hering, G.*: Panagiotis Nikousios i. m. 151–152.; *Veltzé, A.*: Die Hauptrelation i. m. 60–61.; *Hammer, J.*: Geschichte des Osmanischen Reichs i. m. 279–280.

⁴³ A gyilkosság 1646 októberének utolsó napjaiban történhetett, a követségi alkalmazottak letartóztatására a Raguzai Köztársaság információi szerint október 31-én került sor. *Ivan Dujčev*: *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'Imperio Turco nel sec. XVII. e sulla guerra di Candia.* Roma 1935. 91.

⁴⁴ Az ellentmondásos forrásadatok dacára úgy tűnik, valójában csak egyvalakit öltek meg, Don Juan de Menesset, aki ekkorra már renegát volt. *Vö. Dujčev, I.*: *Avvisi di Ragusa* i. m. 91.

⁴⁵ Johann Dietz jelentése Heinrich Schlick haditanácsi elnöknek. Buda, 1647. január 12. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 40–41.; *Vö. Theatrum Europaeum.* Bd. 5. 1643–1647. Frankfurt am Main 1651. <http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/> 2015. március 1. 1240.

ben a nagyvezír testvére — tehát már tudott a gyilkosságról.⁴⁶ Mivel a helyzet gyors beavatkozást kívánt, Dietz Budán várta be a Pozsonyban tartózkodó udvar további utasítását, ami nem is váratott magára sokáig: január 21-én kelt levelében a Haditanács arra kérte a budai pasát, engedje vissza a futárt Konstantinápolyba a Greiffenklau ügyében kiállított levelekkel.⁴⁷ Egy szintén ekkoriban keletkezett üzenetből pedig tudjuk, a Haditanács Greiffenklau visszahívása és egy internuncius mielőbbi kiküldése mellett döntött.⁴⁸ Maga a rezidens február 1-jén kelt jelentésében már kész tényként számolt leváltásával, ám az okokat nem fessegette.⁴⁹ Három héttel későbbi levelében sem említett konkrétumokat, csupán annyit, hogy „a megtörtént eset a fenséges Osztrák Ház érdekében következett be”, és hogy a nagyvezír — bár korábban kétségkívül sokat tett Greiffenklauért — mégiscsak eltúlozza az eseményeket, mégpedig annak érdekében, hogy állítólagos adósságai jogcímén még több pénzt zsaroljon ki tőle. Az ügy — a rezidens szerencséjére — a portai hatalmasságokat is megosztotta, Salih pasa ellenlábasai ugyanis annak a véleménynek adtak hangot, hogy a nagyvezír és Greiffenklau Menesses miatt felmerült privát összetűzését hiba volna a két birodalom közötti konfliktusként felfűjni. Valószínűleg ez lehetett a legfontosabb oka annak, hogy Greiffenklaut két hónapig tartó rabság után végül szabadon engedték és beleegyeztek leváltásába, jóllehet a nagyvezír nem hagyott fel a pénzköveteléssel.⁵⁰ Mindamellelt Bécsben is megtették a szükséges gesztusokat: ígéretet tettek a rezidens időközben csak tovább duzzadó adósságainak rendezésére, de ragaszkodtak ahhoz, hogy kiengedjék a börtönből, az új követ érkezéséig hivatalban maradjon, és idővel szabadon távozhasson Konstantinápolyból.⁵¹ A börtönből való kiszabadulása után a dinasztia érdekében átélt megpróbáltatásokra hivatkozva Greiffenklau maga is kérvényezte mielőbbi áthelyezését. Bécsben csak nehezen találtak embert a rezidens megüresedő posztjára, így Greiffenklau továbbra is ellátta a követi teendőket, amire annál is nagyobb szükség volt, mert a két hatalom közötti béke küszöbönálló meghosszabbítása jó néhány vitás kérdést felvetett.⁵²

⁴⁶ Névtelen beszámoló a budai pasánál történt kihallgatásról. Buda, 1647. január 13. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 1.

⁴⁷ Heinrich Schlick Murteza budai pasának (fogalmazvány). Pozsony, 1647. január 21. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 2., 3.

⁴⁸ Heinrich Schlick Murteza budai pasának (fogalmazvány). Pozsony, 1647. január 22. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 4–5.

⁴⁹ Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. február 1. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 8–9.; Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. március 27. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. Uo. fol. 20–25.

⁵⁰ Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. február 21. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 10–12.

⁵¹ Heinrich Schlick Salih nagyvezírnek. Pozsony, 1647. március 5. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 13–16.; Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. március 27. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 20–25. Utóbbi dokumentum bepillantást enged a portai érdekcsoportok harcába is, melybe a nagyvezírral folytatott vitája révén Greiffenklau is belesodródott.; a kölcsönökkel kapcsolatban l. még: Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. május 4. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 30–47.

⁵² Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. május 4. Uo. fol. 30–47.; Johann Dietz beszámolója konstantinápolyi küldetéséről. Konstantinápoly, 1647. május 6. Uo. fol. 49/1–5.

Mindezen események nagyon kellemetlen helyzetbe hozták az egész konstantinápolyi Habsburg képviselőt, főként pedig a császári udvart. A kompromittálódott követnek már nem sok hasznát vehették: Greiffenklau a gyilkosság miatt eleve kiszolgáltatott helyzetbe került a nagyvezírral szemben, azon túl abban sem lehettek biztosak a Haditanácsban, nem derül-e ki a Portán, hogy Menesses likvidálását tulajdonképpen felsőbb utasításra tette. A békeszándék fenntartása és a szőnyi béke küszöbönálló meghosszabbítása mellett tehát sűrűn intézkedni kellett a rezidens pótlásáról, Greiffenklau és a sorsában osztozó követségi munkatársak kimentéséről, illetve a szinte beláthatatlanul burjánzó adósság rendezéséről.⁵³ Az igencsak összetett feladat kivételesen rátermett személy után kiáltott – nem meglepő tehát, hogy az ügyek elsimítására indított internunciatúrát végül Johann Rudolf Schmid vállalta el.

A veszélyes szituáció megoldását hátráltatta a harmincéves háború utolsó hónapjaira kialakult helyzet: a császár arra kényszerült, hogy másodlagos problémának tekintse a konstantinápolyi kirendeltség ügyeit. Bár III. Ferdinánd kétségkívül szívén viselte a követség elindulását, az égető pénzhiányt nem tudta megoldani, az ezernyi más gonddal lekötött diplomaták és hivatalnokok figyelmé pedig legfeljebb arra terjedhetett ki, hogy legalább jóvátehetően incidensre ne kerüljön sor, és hogy sikerüljön minél jobban elodáznia a konstantinápolyi követség indítását egy pénzügyi és diplomáciai szempontból kedvezőbb időpontra.⁵⁴

A halogató politika, ha nehezen is, de fenntartható volt⁵⁵ – egészen 1648 júniusáig. Ekkor robbant be ugyanis a császári udvarba Nicusio Panaiotti tolmács újabb megdöbbentő híre, ezúttal Alexander Greiffenklau haláláról.⁵⁶ Panaiottinak — mint láttuk — már tolmácsi működése kezdetén jócskán kijutott a megpróbáltatásokból, ám arra valószínűleg még ő sem számított, hogy rövidesen a rezidensi feladatok is a nyakába szakadnak. Első feladatként gondoskodnia kellett Greiffenklau temetéséről és intézkednie kellett a 15000 birodalmi tallért megközelítő adósságokról, illetve tartania kellett a frontot a Portán is, ahol „Őfelsége ellenségei” már elhintették, III. Ferdinánd nem akar újabb rezidentet küldeni Konstantinápolyba, hanem a béke felrúgására készül. Az át-

⁵³ 1647 májusában a gyilkosságot végrehajtó — legalábbis magára vállaló — egyik tolmács, Natale di Paulo, még mindig börtönben volt. Vö.: Johann Dietz beszámolója konstantinápolyi küldetéséről. Konstantinápoly, 1647. május 6. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 5–51.; Panaiotti jelentése Don Juan de Menesses haláláról. Konstantinápoly, 1647. május 6. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 49/3–4.

⁵⁴ Az Udvari Kamara tájékoztatása III. Ferdinánd és az Udvari Haditanács számára. Bécs, 1647. június 18. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 360–361.

⁵⁵ L. pl. a III. Ferdinánd és Heinrich Schlick haditanácsi elnök neve alatt Ahmed nagyvezírnek kiküldött, új hivatalához gratuláló leveleket, melyben — egy év után — ismét megerősíti az internuncius és az új rezidens kiküldésére irányuló szándékot. Prága, 1648. február 10. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 26–31.

⁵⁶ Panaiotti jelentésében részletesen beszámol Greiffenklau halálának körülményeiről. Vö.: Nicusio Panaiotti III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1648. június 17. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 122–127.; Német nyelvű kivonat Panaiotti jelentéséből. (É. n., h. n.) Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 118–121.; L. még a nagyvezír levelét Greiffenklau haláláról, Konstantinápoly, 1648. július 3. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 149.

meneti ügyvivői szerepkörben igyekezett megfelelően tájékoztatni Bécsset a portai eseményekről, illetve lehetőség szerint eljárta a Greiffenklau által rendezetlenül hagyott kérdésekben. Mindebben — a velencei-török háború miatt kissé veszélyes megoldást választva — a velencei bailóra támaszkodott, akire szemlátomást nagy bizalommal és tisztelettel tekintett.⁵⁷

Az udvar reakcióját meglehetősen pontosan rekonstruálhatjuk egy 1648. júliusi haditanácsi kivonat alapján, melyben az apja távollétében kormányzati szerepet ellátó IV. Ferdinándot tájékoztatták a konstantinápolyi helyzetről. A hátlapon található opinio tanúsága szerint a terv az volt, hogy Schlick haditanácsi elnök nevében írjanak úgy a nagyvezírnek, mint Panaiottinak, hogy a császár rövidesen új rezidentet küld a Portára, aki „a törökök kérésének megfelelően diszkrét és szerény” lesz. Addig is Panaiotti feladata volt az állandó követ feladatának ellátása, neki kellett Greiffenklau irományaira és ingóságaira is ügyelnie.⁵⁸ Akármilyen ügyesen intézte is azonban a helyettes a követség dolgait, egy valódi, megfelelő felhatalmazással ellátott rezidentet nem pótolhatott.

Johann Rudolf Schmid és a rezidensjelöltek

Mint ahogy korábban utaltam rá, az 1640-es években a keleti politika két meghatározó személyisége Johann Schmid és Michael D’Asquier volt. A rendelkezésre álló iratok tanúsága szerint a gyakorlati feladatok intézése, a szolgálattevők közvetlen irányítása leginkább Schmid hatáskörébe tartozott.⁵⁹ A konkrét ügyeknél ugyanis rendre az ő neve bukkan fel, mint intézkedő személy, jóllehet D’Asquier sem vonult teljesen háttérbe korábbi védenca előretörését követően.⁶⁰ Pozíciójánál fogva biztosak lehetünk tehát benne, hogy 1647 elején Schmid első kézből értesült a konstantinápolyi diplomáciában kialakult vészlehetetről. Mivel az 1647-es év folyamán több alkalommal járt Budán, Murteza pasánál, oszmán hírforrások is segíthettek a kialakult helyzet mélyebb megismerésében.⁶¹ Nem véletlen, hogy az internunciusi feladatra őt szemelték ki, va-

⁵⁷ Uo.; L. még: Johann Rudolf Schmid jelentése III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. március 28. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 42–44.

⁵⁸ Haditanács jelentése IV. Ferdinánd számára Greiffenklau haláláról. H. n. 1648. július 4. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 146–147. 154.; Heinrich Schlick a budai pasának. Linz, 1648. július 10. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 157.; III. Ferdinánd levele a nagyvezírnek. Linz, 1648. július 10. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 158.; A IV. Ferdinándnak szóló kötelező tájékoztatáshoz vö.: Haditanácsi protokollum-bejegyzés. 1648. július 10. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 205^r.

⁵⁹ *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 131–135.; *Hiller I.*: A tolmácsper i. m. 203–214.; Schmid 1649-es konstantinápolyi küldetése idején — minden bizonnyal egyéb megbízatások idején is — az uralkodónak küldött jelentések mellett D’Asquiert külön is tájékoztatta a fontosnak ítélt eseményekről. Vö.: Haditanácsi kivonatok Johann Rudolf Schmid konstantinápolyi jelentéseiből. H.n. 1649. július 3. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 61–81.

⁶⁰ Johann Rudolf Schmid üzenete Heinrich Schlicknek egy D’Asquiertől kapott feladat tárgyában. Bécs, 1647. szeptember 2. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 102.; L. még: Nicusio Panaiotti levele Johann Dietz futárhoz. Konstantinápoly, 1647. december 5. ÖStA AVA FHKRA RA Kt. 186. fol. 367–368.

⁶¹ L. Schmid idevágó végjelentését: Johann Rudolf Schmid jelentése III. Ferdinándnak budai útjáról. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 107–113.; L. még a költségekre vonatkozóan: Az Udvari Kamara utasításai Johann Rudolf Schmid budai útiköltségével kapcsolat-

lőszínűleg már 1647 elejétől tárgyaltak vele erről, bár az első egyértelmű adat kiválasztására vonatkozóan csak 1648 februárjából származik.⁶²

Schmid tapasztalt császári diplomataként jól tudta, hogy a követség sikerre nagyrészt a pénzügyi háttér biztosításától függ, így alaposan tájékozódott a hasonló feladatkörökben korábban keletkezett költségek felől.⁶³ A tárgyalások során érzékeltette, korábbi szolgálatai és sok évre visszatekintő tapasztalatai folytán nem csekély hasznára van a birodalomnak. Magabiztosságára jellemző, hogy felhívta III. Ferdinánd figyelmét rezidensi működése után öt éve hátralékos fizetésére, melynek haladéktalan rendezését követelte, máskülönben nem hajlandó utazni.⁶⁴ Viszonylag hamar, már 1647 tavaszán kiderült azonban, nemhogy a régi hátralékokra, de a küszöbönálló internunciatúrára sem áll rendelkezésre elegendő pénz. Ez lehetett az egyik oka annak, hogy folyamatosan halasztották a követség indítását.

A sokszor kilátástalannak tűnő finanszírozási gondok mellett további problémát jelentett a kiküldendő követ személye. A Haditanács 1647 elején, tehát még Greiffenklau életében hozzáfogott, hogy új rezidenst találjon, ez azonban korántsem volt egyszerű feladat. Még a szokásosnál is nehezebb lehetett megfelelő embert találni 1647–1648 folyamán, amikor a Habsburg diplomáciai gépezetet teljesen lekötötték a harmincéves háborút lezáró béketárgyalások. Ilyen körülmények között voltaképpen meglepő, hogy az első komoly jelölt egy nagyobb formátumú politikus, Franz Paul Lisola (1613–1674) volt.⁶⁵ Lisola III. Ferdinánd legfontosabb bizalmasának számító Maximilian von Trauttmansdorff (1584–1650) főudvarmester klientúrájába tartozott és számos nyugat-európai diplomáciai megbízatásban vett részt a harmincéves háború idején, mi több, az 1645–1646 folyamán zajló tárgyalások során a császár legfontosabb képviselői közé tartozott.⁶⁶ Eddigi ismereteink szerint azonban Lisolát

ban. Bécs, 1647. május 23. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 413. (r. Nr. 176.) Kv. Mai 1647. fol. 154–155.; Az Udvari Kamara rendelkezései Johann Rudolf Schmid budai utazása költségeiről. Bécs, 1647. október 12. Uo. Kt. 415. (r. Nr. 177.) Kv. Oktober 1647. fol. 69–70.; A folyamat lassúságát jellemzi a konstantinápolyi internuncius feladatainak körülírása és a Schmidnek szóló tényleges követutatisítás között eltelt bő egy esztendő. Vö. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 240–241. és. fol. 259–262.

⁶² III. Ferdinánd levele Johann Rudolf Schmidnek, melyben sürgős megbízatásra hivatkozva haladéktalanul Prágába rendeli. Prága, 1648. február 10. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 425–426.; Haditanácsi Protokollum-bejegyzés Schmid Prágába rendeléséről. 1648. február 9. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648.

⁶³ Kamarai vélemény Johann Rudolf Schmid követeléseiről küszöbönálló internunciatúrájára vonatkozóan. [Bécs] 1648. március 24. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 383–385. L. még Schmid beadványait e tárgyban: Uo. RA Kt. 186. fol. 386–387. és fol. 388–389.

⁶⁴ Uo.; Schmid mindent felszámított az uralkodónak: még azokat a kiadásait is, melyek 1648 februárjában keletkeztek, amikor az uralkodó Prágába hívatta küszöbönálló internunciusi megbízása miatt. Vö. Johann Rudolf Schmid beadványa az Udvari Kamarához. Prága, 1648. március. Uo. RA Kt. 186. fol. 426.

⁶⁵ Valójában már Greiffenklau is tett javaslatot az utódja személyére 1647 februárjában, ám úgy tűnik, ajánlásának semmi foganatja sem volt. Az általa kiszemelt Hans Georg Hoffmannak a tolvábbiakban nincs nyoma a forrásokban. Vö. *Veltz, A.*: Die Hauptrelation i. m. 62.

⁶⁶ Személyéről és tevékenységéről bőszeges szakirodalom áll rendelkezésre.: *Alfred Francis Pribram*: Franz Paul Freiherr von Lisola – 1613–1674 – und die Politik seiner Zeit. Leipzig 1894.;

1646-ban visszahívták, állítólag azért, mert túlzott magabiztossága nem szolgálta az uralkodó érdekeit, sőt Breisach⁶⁷ átadása miatt még Trauttmansdorffal is vitába keveredett. Emellett úgy hírlett, a franciaországi követségi posztra áhítozott. Mivel a korábbi szolgálatból 1647 elején végképp felmentették, ráadásul súlyos anyagi gondokkal küszködött, feltételezhetően a kényszer vihette arra, hogy egyáltalán fontolóra vegyen egy olyan népszerűtlen megbízatást, mint amilyen a konstantinápolyi volt.⁶⁸

Franz Paul Lisolával 1647 májusában már javában folytak a tárgyalások.⁶⁹ Kevésbé meglepő módon a reménybeli követtel való egyeztetések sarkalatos pontja az volt, mennyibe is fog kerülni kirendelése. A szóbeli egyeztetések során Lisola egyértelművé tette, hogy a Greiffenklaunak folyósított összegeknél kevesebért nem hajlandó utazni, hovatovább írásbeli garanciát kért az uralkodótól a kialakuló javadalmazásra. Lisola azt is elérte III. Ferdinándnál, hogy konstantinápolyi útja előtt egy időre még visszatérhessen kilenc éve nem látott burgundiai birtokaira.⁷⁰ Minderre 1647 júliusában került sor, az után, hogy a rezidensi kinevezés pénzügyi háttérmegállapodása értelmében kézhez vette az illetményére vonatkozó biztosító iratokat.⁷¹ III. Ferdinánd maga is sürgette a kamarát, gyorsan járjon el az ügyben, állítsák ki az ígervényt és szedjék össze a pénzt mielőbb, hogy Lisola nyomban indulhasson.⁷²

Míg Lisola Burgundiában volt, Greiffenklaut is értesítették a döntésről, aki 1647. augusztus 10-én kelt levelében nyugtázta az utódlást, és megjegyezte, a „kipróbált férfiú” messzemenően alkalmas a császár szolgálatára.⁷³ A kijelölt rezidens azonban láthatóan nem volt elégedett a megbízatással, hiszen 1647 októberétől minden követ megmozgatott, elsősorban a követségre őt ajánló Ferdinand Sigismund Kurtz von Senftenau (1592–1659) birodalmi alkancellárnál, hogy a konstantinápolyi helyett valamelyik európai állomáshelyre kerülhessen.⁷⁴ Erőfeszítései végül sikerrel jártak: 1648 júniusában lengyelországi

Markus Baumanns: Das publizistische Werk des kaiserlichen Diplomaten Franz Paul Freiherr von Lisola (1613–1674). Historische Forschungen. Bd. 53. Berlin 1994.

⁶⁷ Stratégiai fontosságú erőd a francia–német határon, melyet a harmincéves háborút lezáró békeszerződések végül Franciaországnak engedtek át.

⁶⁸ *Pribram, A. F.*: Franz Paul Freiherr von Lisola i. m. 54–56.; 1647 áprilisában Lisola szolgálatait még egy kisebb küldetés során vette igénybe az uralkodó: I. Rákóczi Györggyel folytatott tárgyalásokat. Vö. III. Ferdinánd dekrétuma Franz Paul Lisola és Törös János erdélyi küldetésével kapcsolatban. Bécs, 1647. április 9. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 412. (r. Nr. 176.) Kv. April 1647. fol. 27.

⁶⁹ Az Udvari Haditanács és az Udvari Kamara üzenetváltása. Bécs, 1647. május 21., 29. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 356–359.

⁷⁰ *Pribram, A. F.*: Franz Paul Freiherr von Lisola i. m. 57.

⁷¹ Az Udvari Kamara tájékoztatása III. Ferdinánd és az Udvari Haditanács számára. Bécs, 1647. június 18. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 360–361.

⁷² III. Ferdinánd álláspontját l. „Dicit Imperator” kezdettel a fenti dokumentum végén. Uo.

⁷³ Alexander von Greiffenklau Martinitz grófnak. Pera [Konstantinápoly], 1647. augusztus 10. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 63–64.; Hasonló szellemben nyilatkozik Greiffenklau a továbbiakban is, vö.: Greiffenklau III. Ferdinándnak. Pera [Konstantinápoly], 1647. október 27. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 145–152.

⁷⁴ *Pribram, A. F.*: Franz Paul Freiherr von Lisola i. m. 57.; Vö.: Az Udvari Kamara a Sziléziai Kamarának Franz Paul Lisola lengyelországi rezidensi megbízása és a küldetéshez szükséges pénzügyi fedezet tárgyában. Linz, 1648. július 10. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 800. (r. Nr. 312.) sine

követséggel bízták meg. Kurtznak írt levelei alapján valószínű, hogy legkésőbb 1648 tavaszán már másik jelölt volt kiszemelve a konstantinápolyi rezidensi posztra.⁷⁵

Aláíró és keltezés nélkül maradt fenn az a rövid jellemzés, ami a követségre ajánlott következő személyt, Pfründt doktort írja le. A névtelen patrónus úgy látta, aligha található nála alkalmasabb személyt a rezidensi posztra. Előnyei között említik, hogy negyven éves, nőtlen és egy ideje már császári szolgálatban állt, tehát járatos az „udvari ügyekben”. Jellemzője szerint méltóságtejes megjelenésű („ansehlich und reputierlicher positur”), barátságos és udvarias, érett és világlátott ember, aki a legkevésbé sem önféjű, indulatos vagy meggondolatlan. Képzettségét tekintve doktorátussal rendelkező jogtudományból és latin nyelvből. Ami pedig a származását illetve, születését illeti, született felnémet volt, tisztos családból, megbecsült szülői háttérrel. Pozitívumként emelték ki, hogy szláv nyelvet is beszélt, ami „köztudomásúan nagyon előnyös” ebben a pozícióban, emellett olaszul is tökéletesen tudott. Az ajánló biztos volt benne, hogy Pfründt keresztények és törökök között egyaránt képes lesz tekintélyt szerezni magának. Egyetlen hátrányként azt említette csupán, hogy kevésbé járatos török ügyekben, de ezt könnyen orvosolhatónak tartotta, azt ajánlva, hogy ő majd kellőképpen felkészíti a küldetés előtt.⁷⁶

Az utóbbi árulkodó mondat alapján sejthető, hogy a dokumentum a Haditanács keleti szakértői kezéből került ki. Mivel a követjelöléssel minden kétséget kizáróan Schmidet bízták meg,⁷⁷ nyilván köze van a dokumentumhoz, legvalószínűbb, hogy a szerzője. Bár az irat keltezés nélküli, mégis szolgál kapaszkodóval ahhoz, hogy Pfründt jelölését elhelyezzük az események folyamatában. A szöveg tanúsága szerint a dokumentum írója ugyanis egy áprilisban hozzá beérkezett, Pfründtre vonatkozó jellemzés alapján dolgozott. Ismeretes, hogy Lisola 1648 márciusában már nem volt rezidens-jelölt, tehát legkésőbb ekkor újratekintődött a lázas keresés. Azt is tudjuk, Schmidet ugyanezen év április 8-án a Haditanácsban új jelölt felkutatására utasították⁷⁸ – talán éppen ekkor szerezte be az említett jellemzést és terjesztette a Haditanács elé. Sajnos az 1648. tavaszi hónapok eseményeiről egyelőre nem áll rendelkezésre több adat, nem tudhatjuk, hogyan alakult Pfründt doktor ügye a Haditanácsban. Pusztán csak a tényt állapíthatjuk meg: július elején már elvetették Pfründt rezidensi

fol.; III. Ferdinánd dekrétuma Franz Paul Lisolának lengyelországi rezidensi illetményei tárgyában. H. n. 1648. július 17. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 800. (r. Nr. 312.) sine fol.

⁷⁵ *Pribram, A. F.*: Franz Paul Freiherr von Lisola i. m. 58.; Haditanácsi Protokollum-bejegyzés egy új követ jelöléséről. 1648. április 8. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 139^r.

⁷⁶ „Ein glaubwürdiger persohn schreibt mir von Wien den 15. April in materia deß doctors Pfründt nachfolgenden bericht.” H. n., é.n. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 285.

⁷⁷ Schmid jelöltállító szerepe kézenfekvő lehet annál az egyszerű ténynél fogva, hogy ő rendelkezett a legtöbb konstantinápolyi tapasztalattal és a rezidens behelyező internuncius is ő volt. Maga a Haditanács egyébként feketén-fehéren leírja ebbéli funkcióját: „Schmid javasoljon egy konstantinápolyi rezidens.” Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. április 8. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 139^r.

⁷⁸ Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. április 8. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 139^r.

megbízását.⁷⁹ Amennyiben ez a forgatókönyv megfelel a valóságnak, akkor a Pfründt-jellemzést valószínűleg rossz helyre, az 1648-as helyett az 1647-es esztendő áprilisi irataihoz rendezték. Teljes bizonyossággal nem zárható ki azonban az sem, hogy Pfründt hivatalos jelölése egy évvel korábban, tehát valóban 1647 tavaszán történt. Az első biztos adat Lisola jelöléséről ugyanis az év májusából származik, tehát elvben elképzelhető lenne az, hogy Pfründt 1647 tavaszán még Lisola vetélytársaként került a jelöltek közé. Ha ez a feltételezés beigazolódná, akkor abban is biztosak lehetnénk, hogy a jelöltállítás ismét csak hatásköri rivalizálás közepette zajlott: az egyik tábor a Lisolát támogató, Trauttmansdorffal szoros kapcsolatban álló Kurtz birodalmi alkancellár köre (Titkos Tanács és Birodalmi Kancellária), a másik pedig a Pfründöt jelölő, Schmidet és D'Asquiert is magába foglaló Haditanács lehetett.

Biztosabb információkkal rendelkezünk a 1648 nyarán felgyorsuló eseményekről, amikor Greiffenklau halála miatt Schmid és az új rezidens késlekedése érezhetően újabb feszültséggel terhelte a két birodalom közötti viszonyt.⁸⁰ A pénzhiány továbbra is gondot jelentett, a Kamara nem tudta előteremteni a megfelelő összeget.⁸¹ Ekkor azonban már egy harmadik név szerepelt reménybeli konstantinápolyi követként: egy raguzai kereskedő, Matteo Sturanié, aki korábban titkos Habsburg informátorként tevékenykedett a Balkánon, és akit 1648. július 10-én választottak meg.⁸² Ám a Haditanácsban vele sem voltak maradéktalanul elégedettek, hiszen számos ellenvélemény is megfogalmazódott jelölésével szemben. Egy 1648. július 20-án kelt, név nélküli, ám tartalmi elemek alapján Schmidtől Schlicknek szóló véleményből az derül ki, hogy Sturani ellen lényegében hasonló kifogásokat lehetett felhozni, mint Lisola ellen. A legfőbb problémát mindazonáltal szemlátomást az jelentette, hogy Sturani sem volt német. Tetejében nem is szuverén állam alattvalója volt, hanem a török adófizető Raguzáé.⁸³ Mint szultáni alattvaló, fennállt a veszélye annak, hogy vitás kérdésekben majd nem mer kellő eréllyel állást foglalni, sőt a Haditanácsban még attól is tartottak, hogy a budai pasa nem is engedi tovább utazni, mint ahogyan erre már korábban is volt példa Paolo Mazza esetében. Schmid kifogásolta még Sturani nyelvtudását is: csak olaszul tudott és egy kicsit törökül, holott a bécsi szervekkel való érintkezésben a latin és a német elengedhetetlen lett volna. A mindentudó tanácsosnak az sem volt ínyére, hogy Sturani huszonnyolc évig kereskedőként tevékenykedett Belgrádban, ami a portai török méltóságok szemében inkább megvetett foglalkozásnak minősült. Továbbá fogalma

⁷⁹ Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. július 4. ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1648. fol. 299^r.

⁸⁰ Schmid maga is a haladéktalan indulás mellett foglalt állást. Vö. Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. július 4. ÖStA KA HKR Prot. Exp. 1648. fol. 299^r.

⁸¹ Haditanácsi jelentés IV. Ferdinánd számára Greiffenklau haláláról. H. n. 1648. július 4. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 146–147. 154.

⁸² Haditanácsi bejegyzés Sturani kiválasztásáról. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 205^v. és 206^r (1648. július 11-én kelt utasítás).

⁸³ Schmid szerint a törökök saját nyelvükön is „Dobro Venediklinek”, „jó velenceinek” (a korabeli szóhasználat alapján tehát raguzainak) nevezték Sturanit. A Raguzza – Dobro Venedik elnevezés etimológiájához l.: Friedrich Kraelitz: Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Wien 1922. 47. A megfajtásban Papp Sándor volt a segítségemre, köszönet érte.

sem volt a Német-római Birodalom, a Magyar Királyság és Erdély ügyeiről, ráadásul a térség életét meghatározó korábbi békéket és bizottsági tárgyalásokat illetően sem rendelkezett mélyebb ismeretekkel. A szerző felhívta továbbá a figyelmet Sturani korábbi összetűzésére a török hatóságokkal: állomáshelyét annak idején azért kellett elhagynia és Bécsbe menekülnie, mert a Titkos Levelezők hálózatának tagjaként a törökök kémkedésen kapták, ez a körülmény pedig az egész követség hitelét alááshatta volna a Portán.⁸⁴ Végezetül Schmid arra is felhívta a figyelmet, hogy Sturani öreg volt — 60 évesnél idősebb — és köszvénygyötörte. Mindezek alapján erősen eltanácsolta a haditanácsi elnököt Sturani megválasztásától.⁸⁵

Sturani személyével kapcsolatban abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a fennmaradt levéltári anyag alapján kibontakozik előttünk a Haditanácsban 1648 nyarán a követjelölés tekintetében kialakult vita. A fentebb már említett, 1648. július elején keletkezett haditanácsi opinio is reflektál a Sturanival kapcsolatos kifogásokra. A tanácsosok egy része úgy vélte, a jelölt raguzai illetékessége ellenére megbízható ember,⁸⁶ amit a császár szolgálatában eltöltött hosszú idő is igazolt. Előnyeként emelték ki, hogy teljesen járatos volt a keleti ügyekben, Schmiddel ellentétben pedig arra jutottak, hogy Sturani rendelkezett a minimálisan szükséges nyelvismerettel. A legfőbb érv mindazonáltal az volt mellette, hogy hűségét soha sem lehetett kétségbe vonni, így a tanácskozás idején — 1648 nyarán — úgy látták, nincs nála alkalmasabb személy a rezidensi posztra.⁸⁷ E két, lényegében ellentétes vélemény alapján arra következtettünk, hogy a Haditanács maga is megosztott volt abban a kérdésben, ki is legyen a következő követ Konstantinápolyba.

A jelölteket sorra véve szót kell ejteni egy akkoriban igen jelentéktelennek tűnő fiatalemberről, aki ugyan maga is pályázott a követi posztra, ám láthatóan nem sok reménnyel kecsegtették. Simon Renigerről van szó, akiről az 1648. őszi kamarai iratok közé keveredve — ennek az adatnak még később jelentősége lesz — szintén fennmaradt egy ugyancsak aláíró és dátumozás nélküli, kurta jellemzés, melynek segítségével az Alois Veltzé által közölt adatoknál valamivel

⁸⁴ *Molnár Antal*: Végvár és rekatolizáció. Althan Mihály Adolf és a katolikus restauráció kezdeti Komáromban. In: *Uő*: Elfelejtett végvidék. Budapest 2008. 146.

⁸⁵ Johann Rudolf Schmid Heinrich Schlicknek. Bécs, 1648. július 20. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 158–161.

⁸⁶ Sturani megbízhatóságát némileg beárnyékolja az 1650-es évek második feléből származó levelezése Raguzával, mely a dubrovniki levéltárban maradt fenn. Ebből minden kétséget kizáróan kiderül, hogy a kereskedő még mindig Bécsben tartózkodott, a Raguzai Köztársaság fizetett hírszerzőjeként tevékenykedett, illetve kisebb-nagyobb diplomáciai ügyek bizalmas intézésével bízták meg. Michele Matteo Sturani a Raguzai Köztársaságnak. Bécs, 1657. február 24. és szeptember 15. Državni Arhiv u Dubrovniku [DAD], *Diplomata et Acta Sanctae Mariae Maioris* [DASMM], 87.2196, nr. 4., 5.; Michele Matteo Sturani a Raguzai Köztársaságnak. Bécs, 1658. január 10., február 9. és 23. DAD DASMM, 87.2196, nr. 6., 7. 8.; Michele Matteo Sturani a Raguzai Köztársaságnak. Bécs, 1657. július 28. és november 10. DAD DASMM 67.2057, nr. 8., 10.

⁸⁷ Haditanácsi jelentés IV. Ferdinánd számára Greiffenklau haláláról. H. n. 1648. július 4. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 146–147. 154.; Sturani supplicatiója III. Ferdinándhoz küszöbönálló portai küldetésével kapcsolatban. H. n., é. n. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 446.

bővebb fogalmat alkothatunk a pályázó kvalitásairól.⁸⁸ A szövegből kiderül ugyanis, hogy a dokumentum keletkezése idején körülbelül harmincegy éves Reniger egy Gradtwein nevű faluból származott Stájerországból és korábban többfelé folytatott tanulmányokat. A magiszteri fokozatot nyolc évvel azelőtt — 1640-ben — szerezte meg, a jogtudomány terén pedig olyannyira tehetségese nek bizonyult, hogy Itáliában folytathatta tovább tanulmányait. A doktori fokozat megszerzésében azonban anyagi nehézségek akadályozták, így kénytelen volt katonai szolgálatba állni. A névtelen informátor értesülései alapján a bádeni örgrófhhoz⁸⁹ szegődött, ahol hadbírói és titkári feladatkörben alkalmazták. A német és a latin mellett tudott valamennyit olaszul és franciául is, ám semmilyen adat sem szól amellett, hogy keleti ismeretekkel vagy diplomáciai tapasztalatokkal is rendelkezett volna.⁹⁰ Jellemzését a többiekével összevetve az a benyomás alakul ki az emberben, hogy Reniger pályázása idején — jó képességei dacára — túlságosan fiatal és tapasztalatlan volt ahhoz, hogy elnyerhesse a konstantinápolyi rezidens megbízatását. A körülmények azonban mégis neki kedveztek – magától értetődően merül fel tehát a kérdés, hogyan lehetséges, hogy végül mégis ő, a legkevésbé alkalmasnak tűnő pályázó került Konstantinápolyba? A kérdés megválaszolása érdekében tegyünk egy bővebb kitérőt a már többször emlegetett követségi finanszírozás területére.

A követség pénzügyi keretei

A rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, hogy az Udvari Kamarát hivatalosan 1647. február 25-én értesítették arról, hogy újabb török követség van kilátásban.⁹¹ Az általános pénzhiány mellett bizonytalanságot jelentett az a körülmény is, hogy a tervezett követség tulajdonképpen két követindításnak felelt meg, hiszen nemcsak új rezidens behelyezéséről, hanem ezzel párhuzamosan egy reprezentatív külsőségekhez kötött internunciatúráról is szó volt.⁹² A követindítás összevonására egyébként azért volt szükség, mert az Udvari Haditanács azt remélte, a közös indulás költségkímélő megoldás – biztos azonban nem lehetett benne, hiszen a közös finanszírozásra nem találtak precedenst a

⁸⁸ Veltzé, A.: Die Hauptrelation i. m.

⁸⁹ Valószínűleg Wilhelm von Baden (1593–1677).

⁹⁰ Simon Reniger jellemzése. É.n., h.n., n.n. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 479–480.

⁹¹ Az Udvari Kamara állásfoglalása a Schmid-internunciatúra finanszírozásának lehetőségeiről. Bécs, 1647. március 21. Uo. RA Kt. 186. fol. 405–410.

⁹² Az Udvari Kamara 1647 tavaszán, tehát röviddel a Greiffenklau leváltására irányuló döntés után hozzálátott a források felkutatásához. Ehhez első lépésként áttekintették a korábbi követségek dokumentációját, melyet egyfajta iránymutatásként használtak az aktuális követség pénzügyi kereteinek kijelölése során. Vö. Johann Carl Aichpühl kamarai tanácsos utasítása Michael Khernnek, az Udvari Számvevőség igazgatójának. Bécs, 1647. március 2. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 329.; Simon Khießling udvari hadi fizetőmester kimutatása korábbi követségi költségekről. Bécs, 1647. március 4. Uo. RA Kt. 186. fol. 330–331.; Az Alsó-ausztriai Számvevőség jelentése a korábbi követségek pénzügyi kereteiről. Bécs, 1647. március 9. Uo. RA Kt. 186. fol. 332–333.; Az Udvari Kamara állásfoglalása a Schmid-internunciatúra finanszírozásának lehetőségeiről. Bécs, 1647. március 21. Uo. RA Kt. 186. fol. 405–410.

hivatali kimutatásokban.⁹³ 1648. május 7-én egy prágai császári audiencián, tehát bő egy évvel a követküldésről született döntés után, a haditanácsosok felvették, Schmid most már akár egyedül is elindulhatna, olyannyira nincs megfelelő emberük, akit rezidensnek küldhetnének, a neki járó fizetést pedig végképp nem tudják előteremteni.⁹⁴ Úgy tűnik azonban, a kettős követség elképzelése egészen augusztusig terítéken maradt, amikor a haditanácsosok ismét visszatértek abbéli véleményükhöz, hogy mégis csak külön kellett volna választani a két követséget, „mivel Őfelségének most nincs egy embere se a Portán, így pedig képtelenség megtudni, mi folyik ott, holott nagy fontosságú ügyek forognak kockán”.⁹⁵

A kettős követség költségei meglehetősen összetettek voltak, melyek négy nagyobb csoportba sorolhatók. Mindenekelőtt fedezni kellett Schmid internunciusi kiadásait, melyet egy, a tervezettnél hosszabbra nyúló konstantinápolyi tartózkodás csak tovább növelt volna. Külön gondot jelentett az ilyenkor szokásos ajándékok és kenőpénzek előteremtése, melyek nélkül a kor ceremonialis szokásrendjét szem előtt tartva nem lehetett elindulni. Mindemellett gondoskodni kellett a kiküldött új rezidens és a hatáskörébe tartozó alkalmazottak fizetéséről és megfelelő ellátásáról, felszereléséről. Továbbá komoly fejtörésre adott okot a Greiffenklau-követség ideje alatt felhalmozott adósság, melynek rendezéséről legkésőbb a követség alkalmával gondoskodni kellett.

Legsürgősebbnek Schmid internunciusi fizetésének előteremtése látszott, hiszen a kialakult helyzetben a tapasztalt keleti szakértő mielőbbi fellépésén állt vagy bukott az egész küldetés sikere. Schmid minden jel szerint maga is tisztában volt saját jelentőségével, hiszen már a kezdet kezdetén feltételeket szabott hátralékos fizetése rendezését illetően.⁹⁶ A szorongatott helyzetben lévő III. Ferdinánd szemszögéből nehezen volt elképzelhető, hogy emiatt elakadjon a követindítás, ezért a Schmid által megtervezett aktuális költségek mellett ígéretet tett a 20000 forint hátralék kifizetésére is.⁹⁷ Arról azonban szó sem lehetett, hogy egy összegben fizessék ki a pénzt, tehát kompromisszumos megoldást vetettek fel: a teljes összegből 8000 forintnyit kívántak átadni egyben, melyet a „közjóra” hivatkozva a felső-ausztriai jövedelmekre terheltek volna.⁹⁸ Az Udvari Kamara mindamellett azt javasolta III. Ferdinándnak, tartsa

⁹³ Az Udvari Kamara állásfoglalása a Schmid-internunciatúra finanszírozásának lehetőségeiről. Bécs, 1647. március 21. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 405–410. L. még az Udvari Kamara összefoglalóját az 1648. május 7-én lezajlott prágai uralkodói audienciáról, ahol szóba került ugyan a két követség szétválasztása, végül mégis a közös indulás mellett maradtak. Prága, 1648. május 9. Uo. RA Kt. 186. fol. 420. 423.

⁹⁴ Haditanácsi kiadmány. H. n., 1648. május 9. Uo. RA Kt. 186. fol. 420–424.

⁹⁵ Az Udvari Haditanács az Udvari Kamara elnökének és tanácsosainak. Bécs, 1648. augusztus 14. Uo. RA Kt. 186. fol. 472–473.

⁹⁶ L. Schmid elmaradt fizetéseiről szóló, 1648. március 24-én kelt memoriáléját, illetve ugyane tárgyban keletkezett korábbi beadványait. Uo. RA Kt. 186. fol. 383–385. és 386–389.

⁹⁷ Az Udvari Haditanács jelentése a követküldés várható költségeiről. Bécs, 1647. március 20. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 405–410.

⁹⁸ A felső-ausztriai hozzájárulás mellett alternatív megoldásként szóba jött még az a lehetőség, hogy a tescheni hercegség zálogjogára pályázó Liechtenstein család is beszáll a finanszírozásba. Erre azonban a fennmaradt adatok tanúsága szerint mégsem került sor. Vö. az Udvari Kamara összefogla-

be a fontossági sorrendet: elsőként inkább az utazáshoz feltétlenül szükséges pénzről rendelkeztek, Schmid korábbról maradt igényeit pedig ráér kifizetni évjáradék formájában a Tábori Hadi Pénztárból, 1000, majd — Schmid újabb méltatlankodása folytán született újabb döntés szerint — 2000 forintos részletekben.⁹⁹

Az aktuális küldetés költségeit 12000 forintban határozták meg, amelyet a bányavárosok jövedelmeire szándékoztak terhelni.¹⁰⁰ Mivel a pénz összesedése csak nagyon lassan zajlott, III. Ferdinánd úgy döntött, a bányajövedelmekből öt megillető nemesfémhányadot áldozza fel az ügy érdekében.¹⁰¹ Ebben a szellemben tájékoztatta fiát, IV. Ferdinándot 1648 augusztusában, sőt azzal is megbízta, hogy távollétében felügyelje az apránként befolyó pénzek útját. Az uralkodó arra is megkérte a trónörökösöt, hogy ügyeljen, a Schmidet megillető 12000 forintot csak akkor szabad kifizetni, ha már együtt van a követséget illető többi összeg is és valóban küszöbön áll az indulás.¹⁰²

A két birodalom között élő diplomáciai protokoll, illetve az információszerezés gyakorlatának megfelelően szükség volt nagyobb mennyiségű ajándékra és készpénzre, melyek jórészt a török méltóságok jóindulatának megnyerését és információszerezést szolgálták. III. Ferdinánd és tanácsadói végül 15000 birodalmi tallér biztosításában (22500 forint) állapodtak meg.¹⁰³ Ezt az összeget az alsó-ausztriai szeszesital forgalmazásból származó jövedelmekre terheltek: a tartomány élén álló tartományi marsallt, Georg Losensteint (1579–1653) 1648 júliusában azzal bízta meg III. Ferdinánd, hogy a tartomány 100000 forintos szeszesital adójából augusztus végén várható első, 25000 forintos részletből

lója az 1648. május 7-én lezajlott uralkodói audienciáról. Prága, 1648. május 9. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 420. 423.; Schmid folyamodványa az Udvari Kamarához. É. n., h. n. [1648. március 24. után] Uo. Kt. 186. fol. 428.; A megíusult tranzakcióról I.: Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

⁹⁹ Az Udvari Kamara állásfoglalása a várható internúciatúra finanszírozásának lehetőségeiről. Bécs, 1647. március 21. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 405–410.; Kamarai vélemény Johann Rudolf Schmid követeléseiről küszöbönálló internúciatúrájára vonatkozóan. [Bécs] 1648. március 24. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 383–385.; Schmid folyamodványa az Udvari Kamarához. É. n., h. n. [1648. március 24. után] Uo. Kt. 186. fol. 428.; A Haditanács beszámolója a követség várható költségeiről és finanszírozás lehetőségeiről. É. n., h. n., n. n. Uo. Kt. 186. fol. 443–445.

¹⁰⁰ Az elhúzódo tárgyalás menetére vonatkozóan I. az 1648 tavaszán kelt vegyes kamarai iratok: ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 420–428.; A Haditanács beszámolója a követség várható költségeiről és a finanszírozás lehetőségeiről. É. n., h. n., n. n. Uo. Kt. 186. fol. 443–445.

¹⁰¹ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.; III. Ferdinánd sürgős utasítása a késedelmes pénzek mielőbbi összegyűjtéséről Ferdinand von Poppel-Lobkowitz bányavárosi komisszáriusnak. Linz, 1648. június 26. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 439.; A hátrahagyott kamarai tanácsosok tájékoztatása a III. Ferdinánd mellett tartózkodó tanácsosok számára a portai követség számára elkülönített nemesfém jövedelemről. Bécs, 1648. augusztus 8. Uo. Kt. 186. fol. 458.

¹⁰² III. Ferdinánd tájékoztatása és utasításai IV. Ferdinándnak a küszöbönálló konstantinápolyi követség finanszírozásával kapcsolatban. Linz, 1648. augusztus 22. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.

¹⁰³ A Haditanács beszámolója a követség várható költségeiről és a finanszírozás lehetőségeiről. É. n., h. n., n. n. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 443–445.; III. Ferdinánd tájékoztatása és utasításai IV. Ferdinándnak a küszöbönálló konstantinápolyi követség finanszírozásával kapcsolatban. Linz, 1648. augusztus 22. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.

emelje ki a szóban forgó összeget.¹⁰⁴ Ferdinánd terve az volt, hogy ezen belül 5000 tallérból (7500 forint) tartalékot képez, melyet azzal az instrukcióval bocsájt Schmid rendelkezésére, hogy azt a konstantinápolyi dragomán (Nicusio Panaiotti), a három tolmácstanonc, illetve a követséget kiszolgáló kurír javadalmazására fordítsa, az esetlegesen megmaradó összeget pedig használja az adósságok törlesztésére.¹⁰⁵ Az uralkodó azonban még augusztus utolsó harmadában sem látta biztosítottnak a megérkezését: fiát 22-én még arra biztatta, maga is beszéljen Losensteinnel és hangsúlyozza neki, illetve rajta keresztül az alsó-ausztriai tartományi kormányzatnak, hogy a pénz kiemelése olyan közügyet szolgál, amely a birodalom létérdeke, tehát ne akadékoskodjanak a beszolgáltatásával.¹⁰⁶ IV. Ferdinánd főudvarmestere révén is érintett volt a tranzakcióban, hiszen a pénz felvételére Johann Weichardt Auersperget (1615–1677) jelölték ki, azzal a külön utasítással, hogy az ügyet kezelje szigorúan bizalmasan.¹⁰⁷

A rezidens behelyezését mintegy keretbe foglaló internunciatúra mellett egy állandó követi megbízás megtervezése során a legfontosabb kérdés az volt, éves szinten mennyibe is fog kerülni a követség fenntartása a császárnak. A követségi költségekre vonatkozóan bőven találunk adatokat az Udvari Kamara megmaradt iratai között. A hivatal előzetesen bekérte a korábbi esetekről fellelhető dokumentációt, mely a továbbiakban az aktuális ügyben formálódó döntés alapját képezte, és amelyet másolatok formájában a Haditanácsnak is továbbítottak. A kimutatások végén látható kancelláriai jegyzetek azt mutatják, hogy a követséget érintő pénzügyi kérdésekben folytatott vizsgálódások eredményét leggyakrabban az Udvari Kamarából az Udvari Haditanácsba, vagy név szerint egyenesen Johann Rudolf Schmidhez továbbították.¹⁰⁸ Az előzetes tájékoztatóba bevonták a könyvelést bonyolító Udvari Számvevőség és a korábbi iratok tekintetében releváns, ekkora azonban már az Udvari Számvevőségbe

¹⁰⁴ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.; A konkrét javaslatot l.: a hátrahagyott Udvari Kamara a jelenlévő Udvari Kamarának. Bécs, 1648. június 30. Uo. HFU Kt. 417. (r. Nr. 178.) fol. 170–173.; Kamarai megbízás III. Ferdinánd utasítására Losenstein részére. Linz, 1648. július 18. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 800. (r. Nr. 312.) sine fol.

¹⁰⁵ III. Ferdinánd tájékoztatása és utasításai IV. Ferdinándnak a küszöbönálló konstantinápolyi követség finanszírozásával kapcsolatban. Linz, 1648. augusztus 22. Uo. HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.

¹⁰⁶ Uo. III. Ferdinánd többször is intette a pénzfelvétellel megbízott tisztviselőit, sőt IV. Ferdinándot is, in secreto intézzék a tranzakciókat, Schmidnek is csak diszkrétan adják át az összegeket. Vö.: az uralkodó fentebb idézett tájékoztatása IV. Ferdinándnak. Linz, 1648. augusztus 22. Uo. HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.; III. Ferdinánd utasítása Clemens Radoltnak. Linz, 1648. augusztus 22. Uo.

¹⁰⁷ III. Ferdinánd már többször idézett tájékoztatása IV. Ferdinándnak. Linz, 1648. augusztus 22. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.; III. Ferdinánd Clemens Radolt kamarai tanácsosnak. Linz, 1648. augusztus 22. Uo.

¹⁰⁸ Vö. Kamarai kimutatás Simon Reniger juttatásairól 1649. november 23. és 1656. május 29. között. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 67^v. 81.; A követségi alkalmazottak maguk is készítettek kimutatásokat az átvett pénzekről, amelyeket rendszeresen megküldtek Bécsnek. L. pl. Simon Reniger, illetve Nicusio Panaiotti számvetését az 1650 és 1656 között kézhez kapott összegekről. Uo. RA Kt. 187/A fol. 144–147.

olvasztott Alsó-ausztriai Számvevőség,¹⁰⁹ illetve különös hangsúlyt fektettek a konstantinápolyi követség esetében kiutalóként működő Udvari Hadipénztár azon dokumentumaira, melyek az ígervények mellett a tényleges kifizetéseket is tartalmazták napra pontosan.

Simon Reniger követsége esetében számos ilyen, a Hadipénztár és az Udvari Kamara közötti üzenetváltásból született áttekintő kimutatást ismerünk, amelyek a konstantinápolyi követség számára megítélt és ténylegesen kiutalt pénzeket részletezik. A rezidens szolgálati idejének pénzügyi háttéréről az alábbi összefoglaló táblázat nyújt eligazodást a tanulmány szempontjából fontos kezdeti időszakra vonatkozóan (1649–1656).¹¹⁰

költségtípus	időszak	járandóság 1656. június 12-ig	fizetve 1656. május 29-ig
Simon Reniger, rezidens illetmény ¹¹¹	1649. november 23. – 1651. június 12.	4658 Ft 20 kr ¹¹²	
	1651. június 12. – 1656. június 12.	22500 Ft	
	<i>Összesen:</i>	<i>27158 Ft 20 kr</i>	<i>29100 Ft</i>
Levelezés („Ordinari Correspondenz”)	1650. január 25. – 1656. június 12.	7425 Ft	8300 Ft
Rendkívüli kiadások („Extraordinari Außgaben”)	1650. január 25.	300 Ft	
	1652	3750 Ft	
	1653	1050 Ft	
	1655	300 Ft	
	<i>Összesen:</i>	<i>5400 Ft</i>	<i>5100 Ft</i>

¹⁰⁹ Vö. többek között a következő dokumentumokhoz tartozó végjegyzeteket: „Abraittung [des Hofkriegszahlmeisters], waß herr Nicusio Paniotti türgischer dollmätsch zu Constantinopel an seinen deputat empfangen.” Bécs, 1655. szeptember 2. Uo. RA Kt. 187/A fol. 13^v.

¹¹⁰ Kamarai kimutatás Simon Reniger juttatásairól 1649. november 23. és 1656. május 29. között. Uo. RA Kt. 186. fol. 52–57. (A dokumentum több másolati példányban is fennmaradt, vö. Uo. RA Kt. 186. fol. 58–63. 64–67. 68–71. 72–77. 78–81.)

¹¹¹ Simon Reniger rezidensi illetménye: 1649. november 23-tól évi 3000 forint, 1651. június 12-től 3000 gulden/birodalmi tallér (4500 forint). Vö. Kamarai kimutatás Simon Reniger juttatásairól 1649. november 23. és 1656. május 29. között. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 187/A fol. 52–57.; Egy másik kamarai irat szerint Reniger szolgálatba lépésének ideje 1649. november 9. Vö. „Verzeichnuß wie weith der ksl. resident herr Simon Reniger ...” Bécs, 1656. június 6. Uo. Kt. 187/A fol. 78–81.; A rezidens illetménye a gyakorlatban nem csupán a követ személyes kiadásait tartarta, hanem késedelmes utánpótlás esetén ebből kellett kipótolni a teljes követségre vonatkozott rendes és rendkívüli kiadásokat. Vö. *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 70.

¹¹² A forrásokban felváltva használják a guldent, a rajnai forintot, a birodalmi tallért és ritkábban a dukátot. E tanulmányban az egyes összegeket a dokumentumban szereplő eredeti változatban adom meg, az összehasonlíthatóság végett azonban zárójelben feltüntettem a forintban számított értéket is (természetesen csak abban az esetben, ha az eredetiben nem ez szerepel). A tanulmányban közölt gazdasági források egyértelműen közlik a váltási arányokat: 1 gulden = 1 birodalmi tallér = 1,5 rajnai forint = 2 dukát.

költségtípus	időszak	járandóság 1656. június 12-ig	fizetve 1656. május 29-ig
Tolmácstanoncok (Sprachknaben)	1654	300 Ft	
	1655 (1657. március 5-ig előre)	600 Ft	
	<i>Összesen:</i>	<i>900 Ft</i>	<i>900 Ft</i>
Nicusio Panaiotti tolmács illetménye ¹¹³	1645. március 23. – 1651. június 12.	4541 Ft 40 kr	
	1651. június 12. – 1656. június 12.	5310 Ft	
	<i>Összesen:</i>	<i>9851 Ft 40 kr</i>	<i>9830 Ft</i>

Reniger esetében a költségterv alapját a korábbi rezidensek pénzügyi kezezte képezte, elsősorban a közvetlen előd, Alexander von Greiffenklau működésének idejéből.¹¹⁴ Mint a fenti összesítésből is látható, a konstantinápolyi kirendeltség költségSORAI a rezidens és a tolmács évi rendes illetményéből (*ordinari Deputaten/ordinari Deputatsgelder*), a nyelvtanulásra kirendelt diákokra fordított összegből (*Unterhaltskosten der Sprachknaben*), a levelezés és hírszerzés költségeiből (*ordinari Korrespondenzgelder*), és az általában ajándékokra — megvesztegetésre — fordított rendkívüli kiadásokból (*extraordinari Aufgaben*) állt össze. A kimutatás meglehetősen beszédes: nemcsak a költségek összetételéről, de a kifizetések rendszeréről is tájékoztat, egyértelműen arra utalva, hogy bármennyire rapszodikus volt is a Bécsből érkező pénzküldemények befutása, az Udvar a vizsgált esztendőkből láthatóan arra törekedett, hogy nagyobb hátralékok ne torlódjának fel. A bevezetőben megjelölt célokkal össz-

¹¹³ Nicusios Panaiotti tolmács illetménye 1645. május 23. és 1651. június 12. között 500 birodalmi tallér (750 forint), 1651. június 12-től havi 60 birodalmi tallér, tehát évi 720 birodalmi tallér (1080 forint). Uo.; „Abraittung [des Hofkriegszahlmeisters], waß herr Nicusio Paniotti türgischer dollmätsch zu Constantinopel an seinen deputat empfangen.” Bécs, 1655. szeptember 2. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 187/A fol. 11–13.

¹¹⁴ Greiffenklau 1643 februárjában 3000 forintot kapott konstantinápolyi berendezkedésére, havi 250 birodalmi tallért (375 forint, tehát évi 4500 forint) fizetésre, melyet félévente utaltak neki (utóbb évente, Greiffenklau saját kérésére), a levelezés fenntartására és titkos levelezőkre évi 900 birodalmi tallért (1350 forint), tolmácsra 500 birodalmi tallért (750 forint), illetve pontosabban meg nem határozott összeget a Czernín gróf által kitelepített tolmácstanoncokra („ein gewisses vor cost und claiden geldt”). Az Udvari Kamara tájékoztatása III. Ferdinánd és az Udvari Haditanács számára. Bécs, 1647. június 18. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 360–361. L. még Simon Khießling udvari fizetőmester számításai alapján az Udvari Kamara kimutatását (1647. november 29. és 1648. február 12. Uo. Kt. 186. fol. 379–380. és fol. 381–382.; Az eljárás láthatóan nagyon hasonló volt a legtöbb követ indítása során. L. pl. Franz Paul Lisola lengyelországi megbízatásának pénzügyi iratait, ahol hasonló kimutatások alapján számították ki a követ fizetését és a küldetés költségeit: III. Ferdinánd dekrétuma Franz Paul Lisolának lengyelországi rezidensi illetményei tárgyában. H. n. 1648. július 17. III. Ferdinánd dekrétuma ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 800. (r. Nr. 312.) sine fol.; Az Udvari Számvevőség kimutatása a lengyelországi rezidensek illetményeiről és utazási költségeiről. H.n. 1648. június 23. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 800. (r. Nr. 312.) sine fol.

hangban e tanulmány keretén belül csupán a rezidens fizetésére koncentrálok, hiszen a kimutatásban feltüntetett összegek a követ kiválasztására vetítve is szolgálnak érdekes adalékokkal. Simon Reniger éves rezidensi illetményét vizsgálva ugyanis jól látható, hogy a számára kiutalt összegek 1651. június 12-vel jelentősen megemelkedtek. Tekintettel az udvar költségkímélő törekvéseire, felmerül a kérdés, vajon mi indokolhatott egy ekkora, ötvenszázalékos változtatást (3000 forint helyett 4500 forint) két évvel a követ Konstantinápolyba érkezése után.

A kérdés megoldása előtt azonban fontos tisztázni, hogy mekkora összeget is bocsátottak 1648-ban az induló rezidens rendelkezésére és honnan teremtették elő azt. Mivel a követ tulajdonképpen a magyar király képében utazott Konstantinápolyba, a felmerülő költségek biztosítására — régi hagyomány szerint — magyarországi forrásokhoz nyúltak.¹¹⁵ A fellelhető kamarai dokumentáció átvizsgálását és a Schmiddel folytatott konzultációt követően III. Ferdinánd végül 10000 forintot határozott az új követ ellátására. Nem vitás, hogy egy ekkora összeg megszerzése nem csekély feladatot jelentett. Hosszas tanakodás után végül, ám korántsem szokatlan megoldásként egy magyarországi birtok elzálogosítása mellett döntöttek az Udvarnál. Ez a törvényes örökös hiányában a koronára háramlott nagyvászonyi (vászonykői) uradalom volt, melynek elnyerését az ajánlatok összegyűjtésével és az eljárás levezetésével megbízott Pálffy Pál országbíró a fenti 10000 forintos összeghez kötötte.¹¹⁶ Az uradalomért két magyar főúr is versengett, és bár évekkel később a Zichy család tulajdonába került a birtok, ekkor még Batthyány Ádám ajánlata tűnt a befutónak. További kutatásokat igényel, hogy a zálogösszeg valóban letételre került, vagy pedig a követséget más forrásból finanszírozták.¹¹⁷

Jelentősen szűkítette a rezidens mozgásterét az a körülmény, hogy további anyagi források híján az említett 10000 forintból kellett megoldani az előző években felhalmozott konstantinápolyi adósságok visszafizetését is. A rendelkezésre álló forrásokból jól látszik, hogy Schmid internunciusi költségvetésében külön tételként szerepelt a Greiffenklau után maradt adóssághalmaz. Ennek egy részét — a Menesses miatt felmerülő kiadásokat — állítólag Spanyolor-

¹¹⁵ *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 78–79.; Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹¹⁶ A Haditanács beszámolója a követség várható költségeiről és a finanszírozás lehetőségeiről. É. n., h. n., n. n. Uo. RA Kt. 186. fol. 443–445.; Haditanácsi töredék a vázsonyi (vászonykői) zálogeljárásról. Bécs, 1648. augusztus 22. Uo. RA Kt. 186. fol. 474.; Pálffy Pál közéleti szerepéről I.: *Anna Fundárková*: Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian Trauttmansdorff (1647–1650). Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. Bd. 1. Wien 2009.

¹¹⁷ Zichy István 1648 júliusában 4000 dukátot (8000 forint), augusztusban már 9000 forintot ajánlott az uradalomért, ám az országbíró klientúrájába tartozó Batthyány Ádám még ennél is többet: 10000 forint készpénz mellett további 10000 forintot vállalt hátralékos főkapitányi zsoldja terhére, illetve 500 mérő gabona beszolgáltatását. A vázsonykői uradalom sorsa további pontosításra vár, hiszen később a Zichyek kezére került, az azonban bizonyos, hogy az Udvari Kamara a záloglevél fogalmazványát ekkor még Batthyány Ádám nevére állíttatta ki. Vö.: III. Ferdinánd záloglevelének fogalmazványa Batthyány Ádám számára Vászonykő uradalmát illetően. Linz, 1648. augusztus 30. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 199–200. L. még: Koltai András: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr udvara a XVII. század közepén. Győr 2012. 152.

szág vállalta volna magára, ez azonban végül nem teljesült. III. Ferdinánd és tanácsosai ez ügyben többször is megkeresték a spanyol követet, Terranova hercegét,¹¹⁸ aki szemlátomást próbálta elhárítani a kérést. A hosszas halogatás következtében végül III. Ferdinánd inkább lemondott a spanyol segítségről.¹¹⁹ A spanyolok vonakodásában valójában nincs semmi meglepő – nyilvánvalóan a gyanú árnyékát is igyekeztek kerülni, hogy bármi közük lett volna a gyilkossághoz.¹²⁰ Ferdinánd arra is kísérletet tett, hogy a spanyolok szentszéki megbízottja, de Grana márki¹²¹ révén pénzt kérjenek a pápától, de ez a kísérlet is kudarcot vallott.¹²²

Az adósságot mindenképpen rendezni kellett, ez vitán fölüli állt a Haditanácsban, hiszen jól tudták, mind az internuncius, mind az új rezidens munkáját ellehetetlenítette volna a kielégítetlen hitelezők aknamunkája.¹²³ A kialakult paththelyzetet jól illusztrálják Panaiotti tolmács keleties szóvirágoktól hemzsegő levelei, melyekben „ócsászári felsége lábaihoz borulva, omló könnyeivel” sem tudta kellőképpen kifejezni szorongatásait mértékét.¹²⁴ Sőt, maguk az állítólagos hitelezők is megtalálták a módját annak, hogy panaszos leveleiket egészen a Haditanácsig eljuttassák és közvetlenül a császáron követeljék káruk megtérítését.¹²⁵ Mindent összevetve, az 1648 nyaráig apránként beérkező ada-

¹¹⁸ Diego Tagliavia d’Aragona e Gonzaga, Terranova negyedik hercege (1590–1654).

¹¹⁹ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹²⁰ Haditanácsi jelentés IV. Ferdinánd számára Greiffenklau haláláról. H. n. 1648. július 4. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 146–147. 154.; Alexander von Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1646. február 13. Uo. Türkei I. Kt. 119. Kv. 2. fol. 10–21.; Greiffenklau III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1647. február 21. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 1. fol. 10–12.; Haditanácsi jegyzet 1648. május 9-ről, ismeretlen szerzőtől. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 436.; Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. Uo. HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹²¹ Ferdinando del Carretto di Grana (1617–1651), korábban Spanyolország bécsi követe.

¹²² Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹²³ Haditanácsi jelentés IV. Ferdinánd számára Greiffenklau haláláról. H. n. 1648. július 4. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 146–147. 154.; A Haditanácsban még emlékeztek egy korábbi kínos esetre: Cesare Gallo hasonlóan kellemetlen helyzetbe került Ludwig von Mollart internuncius fizetetlen adósságai miatt. Haditanácsi jegyzet 1648. május 9-éről, ismeretlen szerzőtől. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 436.

¹²⁴ Nicusio Panaiotti III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1648. november 13. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 226–229.; Panaiotti Heinrich Schlick haditanácsi elnöknek. Konstantinápoly, 1648. november 13. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 231–236.

¹²⁵ A Greiffenklaunak hitelező személyekről és az adósságról Schmid tételes felsorolást nyújt 1649-es internunciatúrjára során. A felsorolt személyek abból a szempontból is érdekesek, hogy általuk fogalmat alkothatunk az egyébként a titkos levelezők hálózatának szétzilálásáért felelőssé tett rezidens saját kapcsolathálójáról. A felsorolt személyek között nemcsak keresztények, hanem zsidók és muszlimok is vannak. A nagyvezír követelésein túl név nélkül említenek egy janicsár tisztet, aki a Haditanács félelmei alapján sok borsot törhetett volna a császár orra alá, és akit Schmid is csak hosszas traktálást követően tudott elhallgattatni. Különböző kalmárok mellett a hitelezők között tudunk egy Cipriano nevű öreg kocsmárosról, akit „őfelsége a császár régi hívének” neveztek, és akinél a rezidens és társasága hitelben is bőségesen fogyaszthatott, illetve Giacomo Zucco nevű szállásadójáról, aki maga fizette ki Greiffenklau temetését. Vö.: Az Udvari Kamara jelentése Johann Rudolf Schmid inetrnunciusi küldetésének pénzügyi kereteiről. H.n. 1648. szeptember 18.

tok alapján Bécsben úgy számoltak, hogy az adósságok a 9000 forintot is meghaladják.¹²⁶ Az Udvari Kamara számvetése szerint Greiffenklaunak még 6850 forint hátralékos fizetés járt halála pillanatában, melyet most a törlesztésre kívántak fordítani.¹²⁷ Az említett előzetes számítások alapján azonban bizonyosra vehették az udvarnál, hogy ez a pénz nem lesz elegendő. Úgy tűnik, maga III. Ferdinánd is meglehetősen aggodott az egyre csak dagadó adósságok miatt, hiszen Schmidet kifejezetten arra utasította, hogy kemény kézzel fogja a pénzt és minden megmaradó forintját a törlesztésre fordítsa.¹²⁸ Ha összevetjük a követségre szánt 10000 forintot és az ebből elsődlegesen kifizetendő tetemes Greiffenklaun-adósságot, tisztán kirajzolódik előttünk a császár dilemmája: rezidensre égető szükség volt Konstantinápolyban, ám fizetni szinte semmit sem tudott neki.

A döntés

Az 1648-as esztendő ősze újabb bizonytalanságot hozott a követindításban, melynek az imént említett pénzzavar a rezidens illetményére vonatkozóan csak az egyik vetülete volt. Úgy tűnik ugyanis, hogy Sturani valami miatt maga is halogatta az indulást. Nem tudjuk, vajon a tudomására jutott finanszírozási nehézségek tántorították-e el, vagy esetleg a jellemzésében is emlegetett egészségügyi problémák szóltak közbe,¹²⁹ a lényeg azonban az, hogy szeptemberben egy új forгатókönyv bukkant fel a haditanácsi és kamarai tervezetek között: Sturani egyelőre nem utazik, Schmid csak egy helyettest visz magával, aki mindaddig ellátja az ügyvivő feladatát, amíg Sturani meg nem érkezik Konstantinápolyba.¹³⁰ A meglepő fordulatról Schmid egy keltezés nélküli véleményé-

ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 475–476.; Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 10. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 96–97.; Johann Rudolf Schmid elszámolása küldetése kiadásairól. H. n. [Bécs] 1649. október 31. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 601–609.; L. még a keresztény hitelezők közül a Sevasti fivérek supplicatóját. É. n. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 241–242.

¹²⁶ Az Udvari Haditanács átirata az Udvari Kamarának Greiffenklaun adósságai tárgyában. H.n., 1648. május 29. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 417. (r. Nr. 178.) fol. 163–169.; Az Udvari Kamara jelentése Johann Rudolf Schmid internunciusi küldetésének pénzügyi kereteiről. H.n. 1648. szeptember 18. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 475–476.; Johann Rudolf Schmid jelentése III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. március 28. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 42–44.; A fent említett összeg végül nem is volt elég az adósságok maradéktalan kiegyenlítésére, hiszen 1649 végén még mindig volt legalább 621 tallér (931,5 forint) hátralék. Vö. Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Edirne, 1649. augusztus 13. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 224–232.

¹²⁷ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹²⁸ III. Ferdinánd tájékoztatása és utasításai IV. Ferdinándnak a konstantinápolyi követség finanszírozásával kapcsolatban. Linz, 1648. augusztus 22. ÖStA AVA FHKA HFÖ Akten Kt. 801. (r. Nr. 312.) sine fol.

¹²⁹ Sturani maga is kifejtette egy későbbi levelében, hogy súlyos köszvényrohamai ágyhoz kötik. Michele Matteo Sturani a Raguzai Köztársaságnak. 1657. február 24. DAD DASMM, 87.2196, nr. 4.

¹³⁰ Az Udvari Haditanács tájékoztatása az uralkodónak a Schmid-követséggel küldött személyek fizetéséről. H.n., 1648. szeptember 18. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 504–509.; Az Udvari Kamara jelentése Schmid internunciusi küldetésének pénzügyi kereteiről. H.n. 1648. szeptember 18. Uo. RA Kt. 186. fol. 475–476.

ből is értesülhetünk, melyet az előbb említett haditanácsi és kamarai véleményekkel feltűnő, helyenként szó szerinti egyezése folytán bátran az ötlet forrásának tekinthetünk. A szövegben Schmid többek között reagált arra a fordulatra, hogy Sturani kiutazása kétségessé vált. Ez a változás akár azt is eredményezhette volna, hogy egyedül indul útnak. Az internuncius levelében azonban ragaszkodott a kettős követséghez, arra hivatkozva, hogy ígéretet tettek a törököknek és Panaiottinak is, melyet nem volna bölcs dolog megszegni, ráadásul egy másik utazás fölösleges új kiadásokkal is járna. További érvként hozta fel azt a megkérdőjelezhetetlen tényt, hogy egy utólag kiküldött követ lemarad a tárgyalásokról, így a legfontosabb ismeretek nélkül kezdené meg szolgálatát a Portán. Megoldási javaslata lényegében abban állt, hogy ha Sturani nem tud azonnal útra kelni, keressenek egy megbízható személyt, aki velük mehetne és átmenetileg elláthatná a rezidensi feladatokat. A mindenre felkészült Schmid mindjárt javaslatot is tett a helyettes követ személyét illetően: írásában megemlített egy embert, akit különféle helyekről ajánlottak figyelmébe, és aki személy szerint neki is szimpatikus volt mind külsejét, mind pedig jellemét tekintve. Az illetőről elmondta, hajlandó Ferdinánd szolgálatában Törökországba utazni és egy ideig ott tartózkodni, ráadásul láthatóan arra is hajlott, hogy mindössze 1000 tallérért (1500 forint) vállalja a feladatot, tehát a helyzethez mérten kellőképpen olcsó is volt. III. Ferdinándot arra kérte, mielőbb döntse el, alkalmazza-e az ajánlott személyt, hogy igenlő válasz esetén a szükséges iratokat is gyorsan kiállíthassák számára.¹³¹

Ez a nagyon fontos dokumentum hivatkozik egy ma már hiányzó, „A” jelű mellékletre, melyből a döntéshozók részletesen is megismerhetik a javasolt személy kvalitásait. Ezen a ponton kanyarodjunk vissza a követségre szóba jöhető személyek listájához, ahol utolsóként talákoztunk a Simon Reniger nevű fiatalemberrel. Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a már fentebb részletesen bemutatott rá vonatkozó és az 1648. őszi iratok között kallódó, „A” jellel ellátott jellemzés éppen ennek a Schmid-levélnek a hiányzó melléklete. Mindezek alapján bizonyosnak tűnik, hogy Reniger személye ezen a ponton kapott jelentőséget, aki csupán egy véletlennek köszönhetően jöhetett egyáltalán szóba egyfajta helyettesítőként, s aki minden bizonnyal kellőképpen kiszolgáltatónak érezte magát ahhoz, hogy mindenfajta biztosíték, konkrét megbízás és komolyabb anyagi ellentételezés hiányában is belevágjon egy efféle veszélyes kuldetésbe. Mivel az idő sürgetett, Ferdinánd nem sokat halogatta a döntést. Egy 1648. október 30-án kelt, uralkodói audienciát megörökítő irattöredék tanúsága szerint mindent jóváhagyott, amit Schmid és a Haditanács javasolt. Az audienciát követően az előterjesztés-töredék végére feljegyzésre került: „az ajánlott személy dolgában már elhatározottat, hogy próbaidőre velük [Schmidékkel] utazzon.”¹³²

A roppant nehézségek árán összeállított kettős követség az eredeti tervekhez képest végül csaknem két éves késéssel indult útnak 1649. január 2-án, és

¹³¹ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. É.n., h.n. Uo. RA Kt. 186. fol. 484–487.

¹³² Császári audienciáról fennmaradt irattöredék. H.n., n.n. 1648. október 30. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 510.

még az utolsó pillanatban is kellemetlen események hátráltatták az indulást.¹³³ Egy 1648. december 24-én kelt haditanácsi bejegyzés szerint ugyanis Schmid és kísérete december 28-án már útra kellett volna keljen Konstantinápoly felé.¹³⁴ Az indulást azonban megzavarta az, hogy Schmid internuncius egyik, Constantin nevű szolgálja gyilkosság áldozata lett. A közelebbről még nem ismert esetben annyi látszik bizonyosnak, hogy a tettet a bécsi városőrség egyik hadnagya követte el, a felháborodott Schmid pedig ragaszkodott az eset kivizsgálásához és az elégtételhez.¹³⁵

III. Ferdinánd 1648. december 17-én írta alá Schmidnek szóló instrukcióját, amelyben a rezidensi poszt körül kialakult különös helyzetre is kitért. Az uralkodó ebben egyértelműen megtiltotta internunciusának, hogy Renigert rezidensként mutassa be a Portán. Az instrukció megfogalmazása szerint, ha a Portán a rezidens felől kérdezősködnének, Schmid jelezze, hogy az csak később fog megérkezni. Ugyanakkor nem világos, pontosan mire is gondoltak személy szerint, hiszen a szöveg megfogalmazása alapján arra következtethetünk, hogy ekkor már Sturani későbbi kiutazásában kevésbé bíztak. Valószínűleg Bécsben is érezhették a szituáció kellemetlen voltát, így Ferdinánd kilátásba helyezte az egyébként csak munkatársként emlegetett Reniger kinevezését is. Ehhez azonban feltételeket szabott: a fiatalembernek bizonyítania kellett rátermettségét és a török ügyekben való hasznavehetőségét. Az instrukció szövege szerint, ha portai teljesítménye alapján alkalmasnak találják a rezidensi feladatok ellátására, az uralkodó majd ellátja megfelelő megbízással, a nemzetközi diplomáciai protokoll szabályai szerint állandó követnek pedig csak akkor lesz majd nevezhető, ha Ferdinánd ezt elrendeli és megküldi számára a szükséges biztosító iratokat.¹³⁶

Bécsben ebben az esetben rendkívül óvatosan jártak el, ami érthető is, ha tekintetbe vesszük az előző követ botrányait és a szerencsétlen konstantinápolyi manőverezés folytán megtépázott császári tekintély helyreállítására való törekvést. A törökök azonban már jó ideje türelmetlenül várták az új rezidens megérkezését, így nem meglepő, hogy az utazás első hivatalos szereplésén, a budai pasa januári audienciáján rögtön szóba került ez a téma. Schmid, a rendezetlen helyzetet kendőzendő, ekkor még arra hivatkozva próbálta meg rava-szul elkenni a választ, hogy a rezidens hivatalos bejelentése csak a dívánban szokott megtörténni.¹³⁷ Amivel azonban a budai pasát ki lehetett fizetni, az néhány hónappal később Konstantinápolyban már édeskevésnek bizonyult. Itt ugyanis hamar kiderült, hogy a Bécsben kitervelt átmeneti megoldás a rezidens

¹³³ Johann Rudolf Schmid jelentése III. Ferdinándnak. Buda, 1649. január 19. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv.1. fol. 7–16.

¹³⁴ Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. december 24. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 304^v.

¹³⁵ A Haditanácsban az eset haladéktalan kivizsgálásáról rendelkeztek, nehogy emiatt tovább késsen a követség elindulása. Haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. december 29. ÖStA KA HKA Prot. Exp. fol. 491^{r-v}.

¹³⁶ III. Ferdinánd instrukciója Johann Rudolf Schmidnek. Bécs, 1648. december 17. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 259–265.

¹³⁷ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Edirne, 1649. augusztus 13. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 224–232.

helyettesítésére nem fog működni: az elképzelés megbukott a török terminológián. Egy későbbi levelében Schmid úgy magyarázta a helyzetet, hogy a törökök számára teljesen ismeretlen volt az ágens titulus, így először azt akarták tisztázni Renigerre vonatkozóan, hogy „kapikehaya”-e, tehát tárgyalóképes követnek tekinthető-e vagy sem.¹³⁸

Schmidet tehát azonnali döntés elé állították a Portán Reniger státuszát illetően, amit szemlátomást nem is volt nehéz meghoznia. Az „interim ágens” ugyanis minden jel szerint bevált a diplomáciai szolgálatban. Erre Schmid egy májusi jelentéséből derül fény, amelyben elégedettségének adott hangot vele kapcsolatban. Az együtt töltött öt hónap tükrében istenfélő, hűséges, értelmes, nyelveken beszélő, művelt és megbízható személyként jellemezte, akit ráadásul a törökök „máris megkedveltek”. Olyasvalakit látott benne, aki a keleti ügyekben való természetes kezdeti járatlanságát képes lesz hamar leküzdeni, hiszen igyekszik hasznossá tenni magát a tárgyalások során. Mindenképpen javasolta rezidensi kinevezését, egyben nyomatékosan kérte, küldjenek számára mielőbb tisztességes ellátmányt az új hivatal ellátására, hiszen az induláskor kapott 1000 birodalmi tallért már csaknem teljesen felélte. Hasonlóképp fontos volt egy Renigernek szóló követutasítás és hivatalos megbízólevél kiállítása, melyek nélkül pro forma semmit sem tehetett a Portán.¹³⁹ Nyilván Schmid Renigert is tájékoztatta helyzete visszásságáról, mert ő maga is írt haza, hogy — nyilván patrónusa útmutatásai alapján — kérvényezze hivatalos kinevezését, illetve a követségi feladatok ellátásához szükséges felhatalmazásokat és egyéb anyagi eszközöket.¹⁴⁰

Reniger pályája kezdetét vizsgálva nem lehet szó nélkül elmenni amellett, hogy Schmid a rezidensi poszt körül kialakult zűrzavar közepette milyen gondos és tapasztalt mentorként lépett fel Reniger mellett. Nemcsak közbenjárt kinevezése és pozíciója hivatalos rendezése érdekében az uralkodónál, hanem Konstantinápolyban igyekezett egy évre előre minden szükségessel ellátni tehetséges, de mégiscsak tapasztalatlan és helyismerettel sem rendelkező fiatal kollégáját. Először is követségi szállásként megszerezte neki azt a házat a tengerparton, ahol egykor ő is lakott, és ahonnan kiválóan meg lehetett figyelni a tengeren járó-kelő hajókat. A lakást be is rendezte, jóllehet egyelőre csak Greiffenklau viseltes régi bútorai álltak rendelkezésre. A kötelező kíséretnek számító janicsáron túl a minimálisan szükséges személyzetet — öt-hat szolgát — és egy pár lovat is hátrahagyott számára. Emellett fontos lépésként összeismertette Renigert a tolmács Panaiottival, akivel Schmid elmondása alapján — egy csaknem két évtizedes munkakapcsolat nyitányaként¹⁴¹ — rögvest jól megértették

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Haditanácsi kivonatok Johann Rudolf Schmid konstantinápolyi jelentéseiből. H.n. 1649. július 3. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 64^r–66^r, 77.; Schmid III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 10. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 96–97.

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ A nyugat-európai szakirodalomban Panaiottit azon kevés tolmácsok közé sorolják, akik mindvégig hűségesek voltak megbízójukhoz, esetünkben a Habsburg dinasztiához. Ezt a vélekedést nemrég Kármán Gábor cáfolta, kimutatva, hogy Panaiotti 1656-tól II. Rákóczi György erdélyi fejlemnek is szolgáltatót ki információkat. Vö. *Kármán Gábor: Egy közép-európai odüsszeia a 17. században. Harsányi Nagy Jakab élete. L'Harmattan Kiadó 2013. 75.*

egymást. A portai információszerezés fontos eszközének számító ajándékokat — órákat és egyéb csecsebecskéket — korábban a feleségével küldetett be, ezeket bocsájtotta Reniger rendelkezésére. Egy kevés pénzt is hagyott neki, ám az előtte tornyosuló kiadásokhoz képest korántsem elegendőt, így továbbra is újabb összegek kiküldését sürgette. Az indoklásban elhangzott az a nagyon fontos érv, hogy a császár képviselőjével megbízott személyt nem lehet „név és titulus nélkül, alantas sorban és pénz nélkül itt hagyni”, mert az őfelsége gyalázatára válna, és nem is vennék komolyan az ilyen követet sem a törökök, sem a keresztény hatalmak konstantinápolyi képviselői. Schmid a kellemetlenségek elkerülése végett azt tanácsolta Renigernek, lehetőleg ne nagyon mutakozzon addig, amíg meg nem érkezik a megbízólevele és az ellátmánya, méghozzá azért, hogy később pozíciójához méltó módon jelenhessen meg a konstantinápolyi diplomáciai színpad prominens személyiségei előtt.¹⁴²

Magától értetődően merül fel a kérdés, vajon maga Reniger hogyan vélekedett saját szerepéről a követségben. Mint fentebb az 1648 őszi eseményeknél már utaltam rá, minden jel szerint tisztában volt konstantinápolyi küldetése nehézségeivel, mégis elvállalta az akkor még csak bizonytalanul körvonalazott feladatot. Mint később végjelentésében maga is megfogalmazta, sem anyagi, sem jogi szempontból nem rendelkezett megfelelő háttérrel a portai diplomáciai szolgálatához („simpliciter und sine karakter”).¹⁴³ Ráadásul 1649 májusáig abban sem lehetett biztos, hazautazik-e Schmiddel vagy továbbra is Konstantinápolyban marad. Csak a törökök aggályoskodása folytán kezdett tisztulni a kép, amikor Schmid legkevésbé problémás megoldásként azt javasolta, maradjon továbbra is a városban és legyen végleg ő a császár portai rezidense. Úgy gondolom, Reniger nemigen láthatott más esélyt az érvényesülésre, hiszen kiktartott a megbízás mellett, jóllehet Schmid közléseiből kivehető, nem minden aggodalom nélkül. Nem vitás, nagy felelősséggel járó feladat szakadt a nyakába, ráadásul olyan körülmények között, hogy kétséges volt, valóban meg tud-e felelni a kihívásoknak. Így nem csoda, ha az internuncius arra törekedett, legalább ígérvények szintjén adjanak valami garanciát, hogy a közeljövőben a rezidensi posztnak megfelelő körülményeket teremtenek számára.¹⁴⁴

Schmid a Reniger érdekében tett erőfeszítések mellett megismertette védcétt a helyi szokásokkal és a munkakörülményekkel; a tárgyalások során mindvégig maga mellett tartotta, a dívánban külön helyet készített számára a nagyvezír mellett, akivel megígértette, ugyanolyan tisztelettel bánik majd Renigerrel, mint vele rezidens korában.¹⁴⁵ De az internuncius más fontos isme-

¹⁴² Haditanácsi kivonatok Johann Rudolf Schmid konstantinápolyi jelentéseiből. H.n. 1649. július 3. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 64^r–66^r, 77.; Schmid III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 10. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 96–97.; Schmid III. Ferdinándnak. Edirne, 1649. augusztus 13. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 224–232.

¹⁴³ *Veltzé, A.*: Die Hauptrelation i. m. 76.

¹⁴⁴ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 10. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 96–97.; Simon Reniger III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 21. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 101–102.

¹⁴⁵ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Edirne, 1649. augusztus 13. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 224–232.

retségekről is gondoskodott. Beágyazta kollégáját évtizedeken át építgetett és gondozott, értékes kapcsolathálózába, melyben olyan fontos sakkfigurák kaptak helyet, mint a titkos levelezők között alkalmazott, a keresztények és törökök között egyaránt járatosan mozgó Scogardi doktor vagy Parthenius konstantinápolyi pátriárka.¹⁴⁶ Reniger nem is feledkezett meg Schmid neki tett szíveségeiről, valamennyi levelében igen nagy tisztelettel és hálával emlékezett meg róla, „jóságos, atyai tanítómesteréről”.¹⁴⁷

A fentiekből világossá válhatott, hogy Reniger számára a legfontosabb kapcsolatot maga Johann Rudolf Schmid jelentette. Szolgálati ideje alatt az uralkodónak küldött hivatalos jelentései mellett öreg patrónusának írt a leggyakrabban. E levelekben egészen személyes hangot ütött meg és olyan részletkérdéseket is megemlített, melyek az udvar szempontjából csekélyebb, Schmid kapcsolathálóját — és az utókor kimeríthetetlen érdeklődését — tekintve azonban komoly jelentőséggel bírtak.¹⁴⁸ A fő patrónus Schmid mellett azonban még néhány más személy is azonosítható, akik megrajzolják azt a bécsi hálózatot, melyben az új konstantinápolyi rezidens elhelyezkedett. Az erre vonatkozó kutatások még korántsem zárultak le, de annyi már sejthető, hogy ebben magas beosztású haditanácsi méltóságoknak jutott a fő szerep: Reniger a lekötelezettség és hála hangján levelezett Heinrich Schlickkel és Ottavio Piccolominivel, de tudjuk azt is, hogy Schmid ajánlása folytán Johann Georg Pucher haditanácssal is jó viszonyt ápolt. A konstantinápolyi kirendeltségen egyébként nemcsak ő, hanem Panaiotti is rendelkezett hasznos bécsi levelezőpartnerekkel ugyanezen körből, akiknek időnként apróbb ajándékokkal — például illatszerrel, keleti csemegékkel — is kedveskedett.¹⁴⁹

Következtetések

A megfelelő kapcsolatok mozgósítása úgy Bécsben, mint Konstantinápolyban bizonyos értelemben a túlélést biztosították az állandó veszélyben tevékenykedő császári diplomáciai alkalmazottak számára. Az előd Greiffenklau szomorú példája valószínűleg valamennyi szereplő szeme előtt ott lebegett, így

¹⁴⁶ Simon Reniger Johann Rudolf Schmidnek. Konstantinápoly, 1649. november 20. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 2. fol. 219–220. és Konstantinápoly 1649. október 3. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 2. fol. 19–20.

¹⁴⁷ A teljesség igénye nélkül: Simon Reniger III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 21. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 101–102.; ill. Konstantinápoly, 1649. augusztus 5. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 222–223.

¹⁴⁸ Példának okért a konstantinápolyi pátriárkánál tett bemutatkozó látogatását megörökítő levél rendkívül érdekes részleteket árul el Schmid és a pátriárka viszonyáról, hovatovább művelődéstörténeti jelentősége sem lebecsülendő, hiszen a patriarkátus tárgyi és személyi feltételeiről, ceremóniális kereteiről is gazdag leírást ad. Simon Reniger Johann Rudolf Schmidnek. Konstantinápoly, 1649. november 20. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 2. fol. 219–220.

¹⁴⁹ Nicusio Panaiotti Heinrich Schlick haditanácsi elnöknek. Konstantinápoly, 1648. november 13. Uo. Türkei I. Kt. 120. Kv. 2. fol. 231–236.; Johann Rudolf Schmid Johann Georg Pucher haditanácsosnak. Konstantinápoly, 1649. június 2. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 122–125.; Simon Reniger Ottavio Piccolomininek. Konstantinápoly, 1649. november 16. ÖStA KA AFA Kt. 130. 1649-11-16. A diplomaták közötti patrónusi viszonyról l. még: *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 75.; *Hiller, I.*: A tolmácsper i. m. passim.

a Habsburgok keleti diplomáciájában kézzel fogható a törekvés, hogy a negyvenes évek közepét jellemző botrányok, pénzügyi és morális csődhelyzetek ne forduljanak elő még egyszer a konstantinápolyi kirendeltségen. A harmincéves háborút követően a követség zavartalan működtetésében olyannyira fontos finanszírozás is a korábbiakhoz képest rendeződni látszott. Ennek a kedvező változásnak első óvatos jele lehetett az, hogy a Reniger számára létfontosságú, a követség működtetésére és a még fennmaradó Greiffenklau-adósságok megfizetésére szánt összegeket sikerült összegyűjteni az első esztendő folyamán (1649).¹⁵⁰ A kamarai kimutatások alapján úgy tűnik, ha voltak is kisebb ellátási zavarok a továbbiakban, Bécs kifejezetten törekedett arra, hogy a konstantinápolyi beosztottak időben hozzájussanak a pénzükhöz. Ebben valószínűleg közrejátszott az a nem túl távoli tapasztalat is, hogy a kiugróan rosszul fizetett Greiffenklau adósságai még halála után is sokáig kísértettek, ráadásul a kamatok jócskán meghaladták hátralékos fizetése összegét, tehát a kifizetések görgetése pénzügyi szempontból is fölöttébb hátrányosnak bizonyult.

A követkiválasztás időszakára vonatkozóan (1647–1649) átvizsgált dokumentumok alapján feltűnő, hogy III. Ferdinánd különösen a szíven viselte a konstantinápolyi diplomáciai ügyeket, és jómaga minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy Schmid és az új rezidens mielőbb elindulhasson. A pénzügyi krízishelyzet azonban sok esetben megkötötte a kezét. Az uralkodó kiszolgáltatottságát a kamarai tanácsosok 1648-ban tömören így foglalták össze: „Őfelsége jól tudja, mostanra kimerültek a pénzforrások, olyannyira, hogy már nem is tudja, hova kapjon, és mihelyst feltűnik egy kis pénzszerzési lehetőség, a jelenlegi általános szükségben azonnal el is nyelik a hadi kiadások”.¹⁵¹ Mint láthattuk, a rendkívül nehézkes pénzügyek komoly szerepet játszottak abban, hogy olyannyira elhúzódott a követség indítása. Voltaképpen csak az 1648-as esztendő drámai eseménye — a rezidens halála — és ezzel egyidejűleg az oszmán udvarban bekövetkező trónváltás billentette ki a császárt a holtpontról és mozdította abba az irányba, hogy ha súlyos kompromisszumok és pénzügyi félmegoldások árán is, de mégis elindítsa Schmid és a „rezidens-helyettes” kettős követségét.

Ami pedig a kompromisszumokat illeti, a legszembetűnőbb alkura az állandó követ személyét illetően került sor, nem utolsósorban éppen a sanyarú fizetési kilátások és az előre megjósolható konstantinápolyi létbizonytalanság miatt. A megüresedő rezidensi posztra pályázó jelöltek fentebb bemutatott jellemzése, illetve a Haditanács véleményalkotása sokat elárul Bécs preferenciáiról és valós lehetőségeiről. Azonnal feltűnik, hogy az elvárások a leendő követtel szemben láthatóan igen magasak voltak. Az ideális követjelölt az lett volna, aki világlátott, nyelveket — mindenekelőtt az olaszt és valamely szláv nyelvet

¹⁵⁰ A pénzforrások biztosítására I. a Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak szóló, 1649. augusztus 5-én kelt jelentés kancelláriai jegyzeteit. ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 219–221.; Kamarai jelentés Simon Reniger finanszírozásával kapcsolatban. H.n. 1649. december 20. ÖStA AVA FHKa Reichsakten Kt. 186. fol. 676.

¹⁵¹ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKa HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

— beszélő személy, járatos a nemzetközi jogban és különösen a Magyar Királyság és Erdély ügyeiben, vannak keleti tapasztalatai, mindemellett pedig német származású,¹⁵² és mint ilyen, őfelsége a császár feltétlen és hűséges híve. A személyes kvalitásokra vonatkozóan talpraesett embert kerestek, hívó és jámbor katolikust, aki sem nem túl fiatal, sem nem túl öreg, egyedülálló, egészséges és tekintélyt sugárzó megjelenésű, akinek nyelvi nehézségek esetén sem jelent gondot a császári autoritás méltó megjelenítése a Fényes Portán.¹⁵³ Az 1647-ben kialakuló sükség helyzetben azonban reménytelennek látszott egy efféle „tökéletes” személy beszerzése. Egyedül talán Lisola volt az, aki megközelítette a meglehetősen összetett elvárásokat, ám mint láthattuk, ő visszalépett, amint kedvezőbb ajánlathoz jutott. Ilyen körülmények között voltaképpen óriási szerencse kellett ahhoz, hogy — mintegy 16 évnyi szolgálati ideje tükrében — Simon Renigerben végül mégis sikerült alkalmas személyt találni, bár a kezdetek korántsem kecsgettettek zajos sikerrel. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a tapasztalatlan fiatalember küldetése kezdetén leginkább csak a törökök által megfoglalmazott, fentebb már említett igényeknek felelt meg – vagyis csöndes és visszafogott magatartást tanúsított. Egyedül Johann Rudolf Schmid volt az, akinek tapasztalt szeme az 1648. őszi kapkodás közepette meglátta a benne rejlő lehetőséget, és aki roppant körültekintéssel és türelemmel végül igazi követet nevelt a jelentéktelennek tűnő, ám kétségkívül értelmes és számos értéket tulajdonsággal rendelkező Renigerből. Schmid „keze nyoma” számos ponton tetten érhető a rezidens pályáján: a gondosan kiépített konstantinápolyi kapcsolatháló, a törökökkel szemben tanúsított alázatosnak tűnő, mégis határozott magatartás, sőt a Habsburg követek körében általánosnak a legkevésbé sem mondható török nyelvi ismeretek¹⁵⁴ mind olyan, gyakorlati tapasztalatokra visszatekintő törekvések, melyek nyilvánvalóan nem a teljesen kezdő Reniger, hanem a rutinos Schmid ötletei alapján merültek fel. Mindez annál inkább kézenfekvő, ha meggondoljuk, hogy Schmid a diplomáciai folyamatok szinte minden szintjén érintett volt, vezető szerepet töltött be a Haditanács-

¹⁵² Ezt a követelményt Schmid maga is megfogalmazta személyes tapasztalatai alapján. Az öreg követ különösen a levanteiekkel szemben volt bizalmatlan. Egy véleményében elmondta, a levanteiekkel többször is pórul jártak, legutóbb Giovanni Battista Corel tolmástanonccal, aki nemcsak információkat szolgáltatott ki többek között az erdélyieknek, hanem a követségi pénzeket elsikkasztva próbált önálló jövedelemforrást biztosító pozíciókat szerezni az aleppói vámnál portai tisztviselők megvesztegetése útján. Vö. Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándnak. Konstantinápoly, 1649. május 10. ÖStA HStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 96–97.; Haditanácsi kivonatok Schmid konstantinápolyi jelentéseiből. H.n. 1649. július 3. Uo. Türkei I. Kt. 121. Kv. 1. fol. 64^r–66^r, 77.

¹⁵³ A felsorolt preferenciák közül néhány — a széles, szláv készséget igen, törököt nem feltétlenül magába foglaló nyelvismeret, a nőtlen állapot, illetve a korábbi feladatkörök és keleti tapasztalatok figyelembevétele — már a 16. század folyamán felbukkant a Habsburgok keleti diplomatáira vonatkozóan. Vö.: *Fazekas, I.*: Javaslatok i. m. 215–216.

¹⁵⁴ Schmid húszévi török rabsága idején tökéletesen elsajátította a nyelvet és jelentései tükrében Renigert is erre buzdította, aki már 1649 őszétől bizonyíthatóan török leckéket vett. Nem tudjuk biztosan, a rezidens végül milyen szinten tanult meg törökül, annyi azonban bizonyos, hogy a hivatalos érintkezésben szolgálati ideje alatt inkább a követség tolmácsára, Nicusio Panaiottira támaszkodott. Vö.: Simon Reniger Johann Rudolf Schmidnek. Konstantinápoly, 1649. október 3. ÖStA HStA Staatenabteilungen Türkei I. Kt. 121. Kv. 2. fol. 19–20.

ban, hovatovább az ő véleményére támaszkodtak leginkább mind a jelöltállítás terén,¹⁵⁵ mind pedig az olyannyira fontos költségvetés kialakításában.¹⁵⁶ Az áttekintett dokumentumok tükrében az a kép körvonalazódik előttünk, hogy ha írásbeli javaslatait nem is fogadták el minden egyes alkalommal, azok az esetek többségében mégis irányadóak voltak a kamarai és haditanácsi kollégák számára.

De a Reniger és Schmid közötti szoros kötelék további következtetéseket is megenged. A közöttük bonyolított bizalmas levelezés ugyanazt a patrónus-kliens viszonyt vetíti elénk, mint ami D’Asquier és Schmid kezdeti kapcsolatára volt jellemző.¹⁵⁷ Számtalan levelükből kiolvasható, hogy a szoros érdekszövetség mellett Schmid és Reniger kapcsolatában érzékelhetően nagy szerepet kapott a személyes szimpátia is, mely még az említett, funkcionális értelemben vett, esetükben kétségkívül fennálló patrónus-kliens viszonyon is túlmutatott: Schmid — akinek egyébként csak két későn született lánygyermeke maradt életben — szemlátomást atyai gondoskodással vette körül védencét, aki pedig maga is a fogadott fiú tiszteletével tekintett rá. Ráadásul kettejük viszonylatában mintha nemcsak a rezidensi pozíció, hanem az egész életpálya megisméltődött volna. Reniger Schmidhez hasonlóan konstantinápolyi szolgálatáért nemesi címet nyert,¹⁵⁸ hazatértét követően pedig maga is a Haditanácsban folytathatta pályáját. Ezen a ponton megjegyzném, hogy bár az Udvarban nem létezett olyan protokoll, amely kimondottan a közvetlen konstantinápolyi tapasztalatokkal rendelkező, leköszönő rezidensek beemelését írta volna elő a Haditanács számára, mégis úgy tűnik, az igazán rátermett követek karriere itt folytatódott tovább. Egy kamarai irat leírja, hogy bár a hazatérő rezidens semmilyen juttatásra sem jogosult, hosszabb szolgálati idő és kimagasló teljesítmény esetében számíthat a császár jóindulatára – első-sorban előnyös hivatali elhelyezés formájában. Az irat külön aláhúzza Schmid és Lustrier hasonló esetét, illetve Michael Starzerét, hozzátéve, hogy utóbbi esetében a kinevezés feltétele az egyébként evangélikus Starzer katolizálása lett volna.¹⁵⁹

Reniger 1666 márciusában érkezett vissza Bécsbe és hozzálátott új életkörülményei kialakításához. Schmidhez hasonlóan hazatérte után megnősült¹⁶⁰ és megpróbált tapasztalatainak megfelelő udvari tisztséget szerezni magának. Jelenlegi ismereteink szerint 1667 elején került a haditanácsosok közé, ugyanabban az évben, amikor Schmid távozott az élők sorából. Szerencsétlen módon nem élvezhette sokáig sem a családi otthont, sem pedig a Haditanácsban szer-

¹⁵⁵ L. különösen: haditanácsi Protokollum-bejegyzés. 1648. április 8. ÖStA KA HKR Prot. Reg. 1648. fol. 139^r.

¹⁵⁶ Az Udvari Kamara előterjesztése III. Ferdinándnak. Linz, 1648. július 16. ÖStA AVA FHKA HFU Kt. 418. (r. Nr. 178.) fol. 156–161.

¹⁵⁷ L.: *Hiller, I.*: A tolmácsper i. m.

¹⁵⁸ Schmid az uralkodó 1647. május 5-én kelt adománylevele értelmében emelkedett a birodalmi nemesség soraiba és jogosulttá vált a „Schmid zum Schwarzenhorn” név viselésére. Vö.: *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 114. 139–140.

¹⁵⁹ Johann Karl Aichpühl kamarai beadványa az Alsó-ausztriai Számvevőséghez. Bécs, 1647. szeptember 26. ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 375–376.

¹⁶⁰ Felesége Johanna Rosina von Rueßenstein volt.

zett pozíció tekintélyét és biztonságát, hiszen a rákövetkező évben (1668. augusztus 8-án) meghalt.¹⁶¹ Különösen szerencsétlenül alakult ez így, hiszen a másfél évtizedes törökországi megpróbáltatásokat követően most jött volna el az ideje annak, hogy learassa addigi szívós munkája gyümölcseit. Schmid példája és az imént említett kamarai dokumentum ugyanis azt mutatják, hogy a konstantinápolyi hányattatásokat követően a rezidensek Bécsben szép reményekkel indulhattak el a karrierépítés útján. Ebből a szempontból igen tanulságosak a megmaradt végakaratok, melyekből kirajzolódik Schmid és Reniger vagyoni helyzete haláluk pillanatában. Reniger szerény testamentuma igen szűkszavúan fogalmaz: a volt rezidens 440 forintot hagyott temetésére és különféle kegyes célokra, szolgájának és háza népének egy évi rendes fizetségüket, illetve Franziska nevű kislányának és a hivatalos gyám szerepét betöltő feleségének minden egyéb, közelebről meg nem nevezett, de a megfogalmazás alapján nem túl számottevő javait.¹⁶² Schmid terjedelmes végakarata ezzel szemben jóval többről számol be: csak temetésére és a lelki üdvére mondott misékre 2000 forintnál is többet szánt, ezen felül mintegy 100000 forintnyi készpénzről és értéktárgyról — közöttük keleti holmigról — rendelkezett különféle fokú rokonai és a család személyzete javára. Külön megemlékezett Maria Anna nevű idősebb lányáról, akinek férje, Johann Maximilian von Seeau a „zum Schwarzenhorn” név és a nemesi cím örököse volt. Összevetve a két végakaratot, szembeszökő a két örökgyógy vagyoni helyzete közötti különbség.¹⁶³ Schmid szemlátomást jól kiaknázta a rezidensi szolgálata lejártával felhalmozott tapasztalati és kapcsolati tőkét, így két évtizednél is több hazai tartózkodása idején jelentős vagyont halmozott fel s a társadalmi ranglétrán is feljebb kapaszkodott.¹⁶⁴ Ugyanezen az úton indult el Reniger is, akit valószínűleg csak halála akadályozott meg a patrónusához hasonló látványos gyarapodásban. A konstantinápolyi Habsburg diplomaták életpályájából kiolvasható karrierlehetőségek feltérképezése kétségtelenül további kutatásokra vár, Schmid és Reniger példája alapján azonban mindenképpen elmondható, hogy az ugródeszka szerepét betöltő konstantinápolyi Habsburg kirendeltségen megkezdett és a Haditanácsban befejezett szolgálat az 1606–1663 közötti hosszú békeidőszak egyik felemelkedési lehetőségét jelenthette.

Reniger rezidensi kinevezése azért is figyelemreméltó, mert egyelőre nem ismert más olyan Habsburg követ, akit hozzá hasonlóan csak „próbaidőre” és feltételesen helyeztek ki állomáshelyére. Hivatalos kinevezésére csaknem egy teljes esztendő, a rendes — tehát az elődök számára rendelkezésre bocsájtott

¹⁶¹ Veltzé, A.: Die Hauptrelation i. m. 72–73.

¹⁶² Simon Reniger von Renningen testamentuma. Bécs, 1668. augusztus 8. ÖStA HHStA OLMA Testamente Nr. 29.

¹⁶³ Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn testamentuma. Bécs, 1667. április 21. ÖStA HHStA OLMA Testamente Nr. 32.

¹⁶⁴ Schmid esetében figyelembe kell venni azt is, hogy vagyonos özvegyet vett feleségül, illetve haditanácsi tisztsége mellett egy másik hivatalt is viselt (Niederösterreichisches Waldmeisteramt), jóllehet utóbbiból származó jövedelmeit nem fizették rendszeresen. (Vö. Schmid folyamodványa az Udvari Kamarához elmaradt járandóságai tárgyában. É. n., h. n. [1648. március 24. után] ÖStA AVA FHKA RA Kt. 186. fol. 428.) Mindez azonban nem befolyásolja döntő mértékben azt a körülményt, hogy tanácsosi karriere nagymértékben hozzájárult vagyonosodásához.

— rezidensi illetmény megítélésére pedig másfelet kellett várni. A szokatlan megoldás háttérében a birodalmi pénzügyeken túl a Habsburg diplomácia személyi problémái is megjelennek, ami a kapcsolattörténet szempontjából számos további kérdést is felvet, melyek tisztázására további esettanulmányokra lenne szükség. Azt remélem, hogy a 17. század hosszú békeperiódusában folytatott konstantinápolyi Habsburg diplomáciai tevékenységről alkotott eddigi ismereteink gyarapítása érdekében rövidesen újabb információk kerülnek elő, melyek segítségével árnyaltabb képet rajzolhatunk a századvég nagy háborús konfliktusát megelőző, ám annál semmivel sem kevésbé izgalmas békeévekről.

HABSBURG-OTTOMAN DIPLOMACY IN THE MIDDLE OF THE 17TH CENTURY
The Appointment of Simon Reinger as Habsburg Resident at Constantinople (1647–1649)

by *Cziráki Zsuzsanna*
(Summary)

The study deals with the circumstances under which Simon Reinger von Renningen was selected for appointment as Habsburg resident at Constantinople. It examines those events and underlying tendencies in the second part of the 1640s which decisively influenced Reinger's way to Constantinople and more generally offer insight into the mechanism whereby envoys were chosen for different areas in the Viennese court. The paper approaches the problem from two directions: on the one hand, it presents the situation of the Habsburg embassy at Constantinople. On the other hand, it surveys the Viennese pole of eastern diplomacy, the offices and experts concerned, and the methods of financing. It also pays attention to the persons who presented themselves for the vacant post at Constantinople and their qualities, as well as to the possibilities and preferences of the imperial court with regard to the selection of the resident. Finally, it seeks to establish the extent to which the decision taken in favour of Simon Reinger can be regarded as extraordinary, and to analyse the situation in which he started his service in the Ottoman capital.